Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

Гаврилів Ігор Омелянович

УДК [94 (477): 325. 83] “1920/1941”

Військово-політична діяльність УВО-ОУН в боротьбі за Українську Державу (1920-1941 рр.)

Спеціальність 07.00.01. – Історія України

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора історичних наук

Львів – 2017

Дисертація на правах рукопису.

Робота виконана на кафедрі новітньої історії України імені Михайла Грушевського Львівського національного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України

Науковий консультант: доктор історичних наук, професор
Сухий Олексій Миколайович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
завідувач кафедри новітньої історії України
імені Михайла Грушевського

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Лисенко Олександр Євгенович,
Інститут історії України НАН України,
завідувач відділу історії України
періоду Другої світової війни;

доктор історичних наук, професор
Михайлуца Микола Іванович,
Одеський національний морський університет,
завідувач кафедри українознавства,
історико-правових та мовних дисциплін;

доктор історичних наук, професор
Трофимович Володимир Васильович,
Національний університет "Острозька академія",
завідувач кафедри історії ім. М. П. Ковальського.

Захист відбудеться "24" травня 2017 р. о 13 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.051.12 у Львівському національному університеті імені Івана Франка (79000, м.Львів, вул. Університетська, 1, ауд. 337).

З дисертацією можна ознайомитися у Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка (79000, м. Львів, вул. М. Драгоманова, 5).

Автореферат розісланий "22" квітня 2017 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
професор Р. М. Шуст

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Упродовж віків українці вели національно-визвольну боротьбу за своє визволення та утвердження власної держави. Наприкінці XX ст. національно-визвольні процеси завершилися проголошенням державної незалежності України. Однак сучасний стан національного державного розвитку визначається складними обставинами економічної та політичної нестабільності. Нинішня українська суспільність, пройшовши епохальні періоди змін – Помаранчеву Революцію 2004-2005 рр., Революцію Гідності 2013-2014 рр. перебуває у процесі творення новітньої державності, спрямованої на вироблення національних концептів управління, подолання розбалансованості в економіці, корупційних явищ. Суспільно-політичний стан Української держави ускладнюється агресивними діями сусідньої Росії, яка розпочала гібридну війну захопивши український Крим та частину Донецької та Луганської областей. Окрім зовнішнього російського чинника, який спрямований на творення нестабільності в Україні і нищення її державності, посилюються внутрішні протиріччя в українському суспільстві, обумовлені внутрішньополітичним протиборством, відсутністю національної заангажованості політичного істеблішменту, чиї дії мали б спрямовуватися на будівництво незалежної держави. Тому в сучасних умовах українського державного будівництва актуальним залишається звернення до історичного досвіду українських націоналістів, які впродовж 1920-1940-х рр. репрезентували найбільш значиму групу діячів національно-визвольного руху, саме у середовищі увістів-оунівців сформувалася українська національна доктрина у міжвоєнній Польщі, були створені мілітарні підпільні структури, інституційно оформився національний рух. Діяльність УВО та ОУН у 20-30-х рр. XX ст. охоплювала значну частину національно-свідомої та патріотично-налаштованої молоді, представників інтелігенції, підприємців, населення сіл, міст та містечок. У рамках націоналістичного руху сформувалася програма українського державотворення, базовими елементами якої стали загальноцивілізаційні цінності, які ґрунтувалися на засадах: “свобода народам, свобода людині”. Фундаментальні ідеї української націоналістичної теорії залишаються актуальними і для сьогоднішнього українського суспільства та його політичної еліти. Сучасний рівень розвитку українського історіографічного процесу вимагає глибокого та неупередженого вивчення УВО-ОУН, використання їх досвіду в процесах національного державотворення.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота підготовлена в рамках комплексної програми науково-дослідницьких робіт кафедри новітньої історії України імені Михайла Грушевського «Громадсько-політична та професійна діяльність української інтелігенції у XIX-XX ст.» (номер державної реєстрації 0112U004043).

Мета дослідження: розкрити державотворчу діяльність УВО-ОУН на тлі воєнно-стратегічних та суспільно-політичних процесів, що склалися на українських землях після поразки Визвольних Змагань і тривали у міжвоєнний період до початку німецько-совєтської війни.

Мета зумовила потребу дослідити **завдання**:

- історіографічну базу та джерельний комплекс роботи; науково-теоретичні та методологічні засади дослідження;
- зміст і напрями військово-політичної діяльності УВО-ОУН у 1920-1941 рр.;
- збереження національних мілітарних традицій в міжвоєнний період;
- формування праворадикального руху на західноукраїнських землях і в еміграційному середовищі;
- ідеологічні засади та програмні документи українського націоналістичного руху;
- вишкіл членства та бойові акції УВО-ОУН в умовах польського окупаційного режиму;
- вироблення ОУН завдань та перспектив власного руху у контексті розстановки европейських та міжнародних відносин напередодні Другої світової війни;
- діяльність українських націоналістів у боротьбі за суверенітет Карпатської України та на початковому етапі нового світового конфлікту.

Об'єктом дослідження є праворадикальний націоналістичний рух, формування та діяльність його структур; програмні засади, цілі, методи і засоби дій в умовах окупаційних режимів.

Предметом дослідження – військово-політична діяльність УВО-ОУН щодо відродження української державності, здійснення бойових акцій національними силами, оформлення теоретичних доктрин націоналістичного руху.

Хронологічні рамки роботи від 1920 р., коли завершилися воєнні дії на українських землях і була утворена УВО із завданням підняти визвольне повстання проти окупаційних режимів, до 1941 р. – Акта проголошення відновлення Української Держави.

Територіальні межі охоплюють Західну Україну в складі Польської держави, а також інші українські етнічно-історичні землі та осередки розселення української діаспори.

Методологічну основу дослідження формує комплекс загальнонаукових та спеціальних методів, які дають змогу з'ясувати причинно-наслідковий зв'язок подій; вони застосовуються виходячи із концептуальних засад сучасної історичної науки: україноцентричності та достовірності історичного процесу. Робота побудована на принципах історизму, об'єктивності, науковості, системності, конкретності та всебічності розкриття подій. З-поміж широкого кола **методів** наукового пізнання застосовані наступні: аналізу і синтезу, типологізації, логічний, системно-структурний, історико-порівняльний, проблемно-хронологічний, структурно-функціональний тощо. Також використані загально-політологічні, військово-історичні та інші методи. Поєднання методів дало змогу максимально ефективно досягнути окресленої мети і розв'язати науково-дослідницькі завдання.

Наукова новизна визначається авторською постановкою досліджуваної проблеми, де увагу зосереджено не лише на фактологічному наративі теми, а здійснено комплексне вивчення та синтезовано військово-політичну діяльність УВО-ОУН у міжвоєнний період, адже

уперше:

- розкрито, на тлі історичних реалій міжвоєнного часу, військово-політичну діяльність УВО-ОУН у 1920-1941 рр. та показано їх боротьбу за відновлення державності в нових геополітичних умовах протистояння окупаційним режимам;

- запропоновано хронологічні межі вивчення теми 1920-1941 рр. та показано відповідну авторську аргументацію визначення цього відрізку історії, як етапу національно-визвольної боротьби;

- доведено, що представники збройного підпілля та діячі "легальної опозиції" своєю активною роботою сприяли тому, що національна ідея охопила усі верстви західноукраїнського населення та діаспорне середовище, стала домінантною в політичному житті української суспільності;

- концептуально представлено фундаментальні основи українського націоналізму, розкрито мету, форми і засоби діяльності українських націоналістів; виокремлено боротьбу увістів та оунівців міжвоєнного періоду у контексті головних завдань національного руху;

- розкрито причини, зміст та наслідки розколу ОУН та показано його як внутрішньо-організаційний конфлікт спровокований впливом зовнішніх чинників;

- наукове дослідження проблеми завершено 1941 роком та ув'язано це з Актом проголошення відновлення національної державності.

Удосконалено:

- спростування окремих ідеологем та стереотипів відносно місця і ролі націоналістичного активу у визвольному русі новітньої історії України;

- розкриття впливу націоналістичної ідеології на визвольні процеси міжвоєнного часу; з'ясовано підходи та методи націоналістичних доктрин для формування теоретичних підстав розвитку українського визвольного руху;

- представлення нових знань про військовий вишкіл членства та проведення бойових акцій УВО-ОУН; участь членів ОУН у боротьбі за незалежність Карпатської України; створення у воєнний період повстанських загонів для оборони мирного українського населення;

- відомості про кількісний та якісний склад учасників націоналістичного підпілля.

Отримали подальший розвиток:

- аналіз націоналістичних теоретичних засад суспільно-політичних та соціально-економічних перспектив національного державотворення;

- оцінка стратегії і тактики українських націоналістів у міжвоєнний період; з'ясовано пріоритети налагодження міжнародних зв'язків із військово-політичними колами інших країн, зокрема Німеччиною;

- дані щодо співпраці широкого кола діячів національних суспільно-політичних організацій, зокрема державницьких центрів гетьманців та уенерівців та їх консолідації на засадах відновлення державності України;

- висвітлення перспектив державницьких устремлінь націоналістів у роки світового конфлікту та післявоєнного періоду, узагальнено їхні візії щодо місця України та українського питання в облаштуванні повоєнного европейського та світового устрою.

Практичне значення одержаних результатів дослідження розширює знання з історії визвольного руху та боротьби за відновлення української державності 1920-1940-х рр. Масив історичних джерел може бути використаний у сучасній історіографії під час написання навчальних посібників і підручників, курсів лекцій у навчальних закладах з предметів суспільно-гуманітарного профілю, в популярних науково-довідкових виданнях. Фактологічний матеріал слугуватиме основою для написання відповідних методичних праць громадськими організаціями військово-патріотичного виховання молоді, популяризації ідей героїчної боротьби, а політичні партії праворадикального спрямування можуть використати програмні засади націоналістів з метою поширення серед української громадськості.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота, наведені наукові результати, висновки і підсумки підготовлені самостійно. У наукових працях опублікованих у співавторстві – 80% викладеного матеріалу належить авторові.

Апробація результатів дисертації. Дисертація обговорена на кафедрі новітньої історії України імені Михайла Грушевського Львівського національного університету імені Івана Франка. Її головні положення апробовані автором на 14 міжнародних, 16 усеукраїнських та 3 регіональних наукових форумах.

Структура дисертації обумовлена її дослідницькими завданнями і складається із вступу, п’ятьох розділів з тринадцятьма підрозділами, висновків, переліку використаних джерел та літератури (1353 позиції), 12 додатків. Загальний обсяг дисертації сягає 596 сторінок, з яких головний текст 431 сторінка.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено об’єкт та предмет наукового пошуку, хронологічні рамки та територіальні межі, мету і завдання роботи, сформульовано методологічні принципи та основні методи дослідження, розкрито наукову новизну отриманих результатів, їхнє практичне значення.

Розділ 1. **“Історіографія та археографія дослідження**” присвячений аналізу стану наукової розробки та джерельної бази теми.

У підрозділі 1.1. “*Історіографічний огляд*” проаналізовано головні інтерпретації окресленої теми українськими та зарубіжними авторами. Історіографічний аналіз здійснено за проблемно-хронологічним принципом, водночас виділяємо окремі історіографічні комплекси, на підставі ідейно-теоретичних та політологічних засад.

Уже в міжвоєнний період, коли відбувалось становлення організаційних структур і розгортався націоналістичний рух, були здійснені перші спроби окреслити діяльність УВО-ОУН. У поширюваних брошурах та статтях періодичних видань безпосередні учасники політичного життя робили спробу роз’яснити широкому загалу мету і засоби діяльності УВО-ОУН. У виданнях зазначалося, що західноукраїнські політичні сили бажали використати терористичні акти Військової Організації для силового тиску на поляків, а утворення Організації Українських Націоналістів розглядали як структуру, котра

мала вести до загострення конкурентного середовища за впливи на громадянство. Тому в окремих працях подано не завжди об'єктивну, але доволі гостру критику бойової діяльності політичних опонентів.

У роки Другої світової війни з'явилася низка публікацій про боротьбу оунівців проти польської окупаційної влади. У час німецької окупації, незважаючи на репресії, виходили націоналістичні часописи, поширювалася підпільна література.

У післявоєнний період центр досліджень національно-визвольного руху перемістився в еміграційні осередки, де написані численні роботи з історії національних змагань. З'явилися фундаментальні праці, в яких різнобічно показано діяльність українських націоналістів у Західній Україні міжвоєнного періоду та на початку Другої світової війни. Окремі з них можна вважати історичними джерельними матеріалами, адже їхні автори були безпосередніми учасниками описаних подій. Об'єктивному аналізу діяльності УВО-ОУН заважало гостре протистояння опонентів у зв'язку із поділом на непримиримі табори: "бандерівців", "мельниківців", "двійкарів". У деяких виданнях зібраний і узагальнений фактологічний матеріал з історії визвольної боротьби переобтяжений суб'єктивними оцінками, недостатньою джерельною базою, неприхованою ненавистю до опонентів, небажанням визнати очевидні факти тощо. Непримиримість еміграційних націоналістичних середовищ не сприяла виробленню об'єктивної української історіографії теми. У цьому контексті найґрунтовніше вивчення історії УВО-ОУН репрезентують представники обидвох течій націоналістів: М. Климишин, П. Мірчук, Я. Стецько (бандерівської) та М. Капустянський, З. Книш, В. Мартинець (мельниківської).

Чимало досліджень, які стосуються цієї тематики опубліковані у періодичних часописах української еміграції: "Українське Слово", "Шлях Перемоги", "Визвольний Шлях", "Український Самостійник", "Сучасність" та ін. Такі фахівці, як А. Бедрій, В. Косик, О. Кушпета, Р. Сербин, Л. Шанковський та ін. розкривають різні аспекти діяльності українських націоналістів, особливу увагу акцентуючи на значенні Акта 30 червня 1941 р.

Совєтська (радянська) історіографія оцінювала діячів національно-визвольного руху міжвоєнного і повоєнного часу, як посібників польського та німецького фашизму (М. Борець, Л. Грицьків, С. Герасименко, С. Даниленко, К. Данилович, В. Замлинський, В. Масловський, М. Олексюк, Ю. Римаренко, В. Чередниченко та ін.). На окремих фактах, вирваних з контексту подій, здійснювалася фальсифікація. Совєтська історіографія мала популістсько-ідеологічний характер, не маючи під собою відповідної джерельної бази і фактологічної об'єктивності. Щоправда уже у 1980-х роках з'явилася низка праць, у яких, незважаючи на ідеологічну заангажованість, на основі історичних джерел, нагромаджується оригінальний дослідницький матеріал з історії політичного руху на західноукраїнських землях у міжвоєнний період (С. Макарчук, Ю. Сливка, М. Швагуляк та ін.).

Спадкоємцем совєтської історіографії стали сучасні російські автори, які переважно, як і політичний істеблішмент Росії, традиційно вороже налаштовані

до прагнення і природного права українців на державний суверенітет та вільний вибір пріоритетів внутрішньої та зовнішньої політики.

Польські науковці, які працювали в комуністичний період, виявляли деяку солідарність із своїми совєтськими колегами, тому їхні твори не позбавлені усталених ідеологічних стереотипів, тенденційно подавалася діяльність УВО-ОУН (М. Папєжинська-Турек, Т. Пйотркєвіч, А. Щесняк, В. Шота та ін.) Водночас деякі польські дослідники були значно об'єктивніші щодо характеристики діяльності українських націоналістів у 1920-1940-х рр., зокрема Р. Тожецький досить неупереджено розкрив боротьбу українського підпілля у міжвоєнній Польщі, об'єктивно аналізував співпрацю ОУН з німецькими військово-політичними колами.

Сучасні польські дослідження щодо українського визвольного руху певною мірою спростовують негативне бачення поставленої проблеми своїми попередниками (В. Сєрчик, А. Сова, А. Хойновський, Г. Мотика та ін.). Значна частина польських авторів зосередила свою увагу на боротьбі українських націоналістів у роки Другої світової війни. Незважаючи на деякий поступ у дослідженні українського визвольного руху і військово-політичної діяльності УВО-ОУН, польські фахівці не спромоглися визнати право українців на самооборону в час окупації наших земель, а національна боротьба часто сприймається ними як злочин проти людяності. Відмінних поглядів дотримуються польські дослідники (етнічні українці) М. Сивіцький та Р. Висоцький (детально розслідувано польсько-українські взаємини першої половини XX ст.; здійснено ґрунтовне дослідження ОУН впродовж 1929-1939 рр., зроблено узагальнення).

Інші зарубіжні історики також приділили увагу організованому українському націоналістичному підпіллю (Д. Армстронг, Б. Хноупек, Т. Снайдер та ін.). Серед зарубіжних дослідників існують деякі політичні ідеологеми, які несумісні із серйозними науковими студіями (О. Мотиль, Дж.-П. Химка та ін).

Розпад СРСР та усієї комуністичної системи, в кінці 1980 – на початку 1990 рр. створив реальну можливість досліджувати проблеми українського організованого націоналізму, зокрема військово-політичної діяльності УВО-ОУН. Це було започатковано на Першій міжнародній науковій конференції, яка відбулася ще в рамках існування СРСР 25-26 червня 1991 р. у Львові. У ній брали участь оунівці, які через декілька десятиліть отримали змогу повернутися на рідну землю. Низку змістовних доповідей виголосили В. Кук, П. Дужий, О. Кушпета, Є. Стахів, М. Марунчак, професійні історики Я. Дашкевич, В. Косик, Г. Дем'ян, І. Гаврилів та ін.

Згодом відбулася ще низка наукових форумів з історії національно-визвольного руху 1920-1940-х рр., які вилились у новітні публікації. Окремі аспекти висвітлення бібліографії військово-політичної дії УВО-ОУН успішно розпочали О. Лисенко і О. Марущенко, В. Футала, Н. Надурак, Я. Примаченко та ін. Водночас у багатьох випадках недооцінено, а подекуди неоднозначно трактовано визвольний рух 1920-1940-х рр., зокрема діяльність увістів-оунівців; окремі групи дослідників перебувають у полоні колишніх комуністичних

постулатів, коли націоналізм ототожнювався з нацизмом, фашизмом і прирівнювався до шовінізму (А. Чайковський, В. Іваненко, В. Якунін та ін)., звинувачують представників національно-визвольного руху у ксенофобії, тоталітаризмі та насильстві, прирівнюючи до кривавих диктаторів держав-імперій. Вони знайшли своє місце у доволі гострій полеміці не лише у наукових доробках окремих авторів (К. Бондаренка, І. Васюти, Я. Грицака, М. Коваля, В. Расевича, та ін.), але на шпальтах часописів "Критика", "Україна Модерна", особливо показово у збірнику праць: "Страсті за Бандерою: статті та есеї – К, 2010". Вважаємо, що відношення до українських націоналістів інших інонаціональних груп, які постійно проживали на території України, характеризується їхньою поставою до визвольних змагань України та її державності, що також доводять у своїх працях знані фахівці (В. Верига, С. Мудрик-Мечник, П. Терещук (О. Матла), М. Гон, А. Кентій, В. В'ятрович, А. Боляновський, В. Деревінський та ін).

Сучасна українська історіографія характеризується інтерпретацією різних аспектів діяльності українських націоналістів 1920-1940-х рр. Це, передусім, знані дослідники С. Віднянський, І. Дробот, П. Кононенко, С. Кульчицький, О. Лисенко, І. Ільюшин, Г. Стародубець, О. Рубльов, Ю. Шаповал та ін. Аналізуючи український визвольний рух вони акцентують увагу на складних міжетнічних взаєминах. Львівський історик О. Зайцев у монографії "Український інтегральний націоналізм (1920-1930-ті роки). – Львів, 2013" подає порівняльну характеристику радикальної течії українського націоналізму із подібними політичними рухами у інших країнах. Дослідник націоналістичного руху Г. Касьянов застерігає щодо подібних співставлень, адже порівняння та аналогії потрібно приміняти у конкретному історичному дискурсі.

Важливим стало дослідження Ю Киричука, який ще у 1980-х роках розпочав наукове вивчення націоналістичного руху; А. Кентія, який на основі матеріалів Празького архіву приділив значну увагу вивченню документів з історії УВО та ОУН; детально описують військово-політичну діяльність ОУН О. Баган, М. Посівнич, О. Кучерук, О. Черченко, А. Руккас та ін. Особливе місце належить фундаментальній монографії І. Патриляка ("Встань і борись! Слухай і вір…": Українське націоналістичне підпілля та повстанський рух 1939-1960 рр. – Львів, 2012"), де розкрито довгий шлях безкомпромісної боротьби націоналістичного підпілля та повстанців.

Сучасні методи дослідження та оригінальні джерельні комплекси використовуються науковцями Центру досліджень визвольного руху у м. Львові. У низці праць, зокрема поданих у збірнику "Український визвольний рух", розкривається військово-політична діяльність УВО-ОУН. Роботи В. В'ятровича, М. Ковальчука, М. Романюка, Р. Забілого, О. Дарованця, В. Деревінського, І. Дерев'яного, О. Пагірі, В. Штокала, М. Мандрик та ін. стимулюють дискусію щодо різних аспектів боротьби націоналістичного підпілля.

Загальний стан суспільно-політичних та соціально-економічних взаємин у Західній Україні в 1920-1940-х рр. наведені у працях С. Гелея, Т. Гунчака, С. Качараби, О. Красівського, М. Кучерепи та ін. Також до вивчення поставленої

проблеми долучилися науковці Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (директор М. Литвин), фахівці історичного факультету ЛНУ імені Івана Франка С. Макарчук, К. Кондратюк, Л. Зашкільняк, О. Сухий та ін. Історична школа В. Трофимовича в Острозі, як і М. Вегеша в Ужгороді, М. Кугутяка в Івано-Франківську, Ю. Макара в Чернівцях зробили чимало у дослідженні національно-визвольного руху напередодні та в роки Другої світової війни.

З'явилася низка дисертаційних робіт (К. Бондаренка, М. Вахули, С. Виноградова, Ю Візітів, Б. Галайка, С. Лісіної, Л. Онишко, В. Стефаніва, В. Ходака, Ю. Юрика, І. Патриляка та ін.), у яких окреслено окремі аспекти діяльності націоналістичного підпілля 1920-1940-х рр.

Огляд історіографії засвідчує численні наукові пошуки у вивченні військово-політичної діяльності УВО-ОУН на тлі суспільно-політичних процесів 1920-1940-х рр. Стверджуємо, що наявна історіографія окреслила бачення складних процесів діяльності національного праворадикального руху на українських землях та в середовищі української еміграції у їх боротьбі за відновлення національної державності у міжвоєнний період та на початку Другої світової війни.

Однак зусилля дослідники зосередили не на пошуку конструювання історії становлення національно-визвольного руху та результатів діяльності українських націоналістів у відновленні державності, а на акцентуванні деструктивних елементів у динамічному розвитку подій напередодні та на початку Другої світової війни; висвітлено діяльність ОУН, менше приділено уваги УВО; не розв'язано проблеми розколу ОУН; ставлення до Акту 30 червня 1941 р. Важливими для наукового розв'язання залишається комплексне бачення боротьби УВО-ОУН та оцінки її результатів.

У підрозділі 1.2 "*Джерельна база роботи*" охарактеризовано джерельні матеріали дисертації, які класифіковано за тематично-видовим принципом. Незважаючи на те, що в роки Другої світової війни та у складний повоєнний час багато документів було знищено і втрачено, а також вивезено за межі України, в архівосховищах збереглося чимало матеріалів, які є основою історичних джерел проблеми. Це, насамперед, фонди Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України: Ф. 3833 "Крайовий Провід Організації Українських Націоналістів (ОУН) на Західноукраїнських Землях", Ф. 4331 "Українська Військова Організація". За характером документи Ф. 4331 це комунікати, звідомлення, відозви, прокламації, звіти та інші матеріали УВО. Вперше нами виявлено і введено у науковий обіг "Військовий Статут УВО".

З ф. 3833 вивчено низку брошур і статей, які виходили у націоналістичних виданнях і стосувалися військових та суспільно-політичних тем. Із зазначеного фонду використано "Політичну Програму та Устрій ОУН" прийняті на Другому (Римському) Великому Зборі. У фонді опрацьовано матеріали "Білої книги ОУН" (автор М. Сціборський) і "Чому була потрібна чистка в ОУН" (автор Я. Стецько); масив документів – декларацій, меморандумів, звернень, звітів, настанов, резолюцій, листівок, проектів законів тощо, які дають доволі цілісну картину про короткочасний, але насичений період діяльності УДП влітку 1941 р. Особливо

цінними видаються звіти про Національні Збори, на яких проголошено Українську Державу та про проведення різних заходів щодо налагодження суспільного життя.

Матеріали, які зберігаються у фондах ЦДАВОВУ, подають реальну картину бачення та реалізації українськими націоналістами заходів державотворення України, як умови формування нового світового устрою.

Центральний державний архів громадських об'єднань України представлений п'ятьма фондами. Ф. 1 "ЦК Компартії України" ілюструє пильне стеження ГПУ, уже в 1922 р., за розгортанням діяльності УВО, проведеними терористичними актами, зокрема описується процес над С. Федаком, який здійснив замах на львівського воєводу; спроби контактів націоналістів із КПЗУ; про перехід деяких членів КПЗУ в ряди ОУН, у зв'язку з втратою 1930-х рр. комуністами своїх позицій. З ф. 6 "Центральний Комітет Компартії Західної України" вивчено матеріали, щодо обстановки в середовищі української еміграції; зв'язків представників західноукраїнського політикуму із емігрантськими діячами та відповідними громадсько-політичними структурами, докази про співпрацю. З Ф. 57 "Колекція документів з історії Комуністичної партії України" опрацьовано масив листівок, відозв та інших офіційних матеріалів ОУН про активну військово-політичну діяльність, масово охоплення населення ідеєю боротьби за відновлення національної державності. Із Ф. 269 "Колекція документів "Український музей у Празі" нами проаналізовано низку заходів Установчого Конгресу ОУН; заснування оунівських структур в усіх країнах, де перебувала українська еміграція, а також на рідних землях.

Матеріали із фондів ЦДАГОУ стали основою для висновків про УВО-ОУН як про провідну силу українського визвольного руху у міжвоєнний період і на початку Другої світової війни.

Матеріали "Архіву ОУН у Києві", де на збереженні перебувають здебільшого документи ПУН, стали дороговказом про те, що найбільше уваги наприкінці 1930-х років ОУН приділялося військово-політичній діяльності, яку розглядали як основу підготовки українського загалу до прогнозованих геополітичних змін та воєнних дій.

Окремо виділено низку фондів Центрального державного історичного архіву України м. Львова, де зберігаються персональні справи відомих галицьких політичних, військових та громадських діячів, матеріали судового процесу над оунівцем М. Лемиком, який здійснив 21 жовтня 1933 р. атентат на представника СРСР А. Майлова, в знак протесту проти голодомору в УСРР. Стенограми судових процесів над українськими націоналістами досліджуємо на основі ф. 205 "Прокурор Апеляційного суду, м. Львів" (свідчення розмаху діяльності УВО-ОУН на ЗУЗ, інформацію про кадровий потенціал, фінансові можливості, усієї військово-політичної роботи).

У Державному архіві Волинської області, Державному архіві Івано-Франківської області, Державному архіві Львівської області, Державному архіві Рівненської області, Державному архіві Тернопільської області подані офіційні документи польських органів влади на місцях: аналітичні звіти воєводських та

повітових старостів про політичний стан в краю, донесення поліції, слідчі справи і судові рішення, фактологічні і статистичні дані про впливи увістів-оунівців, їх авторитет та популярність у різних регіонах Західної України; загострення українсько-польського протистояння восени 1922 р.; матеріали польської військової розвідки про контакти еміграційного уряду ЗУНР та крайового національного проводу; кадровий потенціал УВО, який становив близько 2 тис. бойовиків, які готували визвольне повстання, маючи за мету залучити до 100 тис. воїнів розквартированих в Галичині, Закарпатті та Поділлі. На основі цих матеріалів нами встановлено, що у другій половині 1930-х рр. польські органи влади констатували: оунівці змінюють тактику діяльності, створюючи нову методу – ”лінію червону і синю” (“лінія червона” має за мету підготувати членство ОУН до військових завдань; “синя” – праця у легальних організаціях “Просвіта”, “Рідна Школа”, “Союз Українок” та ін.), які сприяли піднесенню національної свідомості серед широкого загалу.

Із закордонних архівів широкий масив документів використано з Архіву нових актів у Варшаві (AAN): матеріали про воєнно-стратегічні та суспільно-політичні відносини у Західній Україні; заходи польської окупаційної влади щодо ліквідації організованого українського визвольного руху.

Дисертація базується на недавніх публікаціях Архіву ЦДВР [Електронний ресурс]: офіційні документи ОУН; праці на теми місця націоналізму в українському русі; листи оунівців, які розкривають невідомі сторінки розколу націоналістичної організації та ін.

Заголом у дисертаційній роботі використано 50 фондів з 11 архівів.

Важливу роль у висвітлені теми відіграють опубліковані документи. Одним із перших таємні офіційні документи совєтських спецслужб опублікував у двотомнику І. Білас ще у 1994 р., де простежив репресії большевицького режиму в Україні із 1917 до 1953 рр. Публікація розсекречених документів Галузевого Державного Архіву Служби Безпеки України дала конкретні дані щодо свідомого знищення активного українства; архівісти та науковці з Інституту історії України НАН України почали видавати документи, які стосуються різних аспектів діяльності українських націоналістів, де поряд з іншими чимало матеріалів про військово-політичну діяльность оунівців. В. Муравський зібрав документи і матеріали про працю Є. Коновальця та його сподвижників щодо організації становлення ОУН. Особливу увагу приділено джерельним матеріалам щодо значення Акту 30 червня 1941 р. у виданні за редакцією В. Кука і Я. Дашкевича. Український історик з Франції В. Косик підготовив чотиритомник оригінальних німецьких документів, на основі яких можна сконструювати бачення німцями діяльності ОУН та шляхи її нейтралізації в умовах загострення протистояння на Східному фронті; також видав Збірник документів щодо перебігу подій 1940 р., які спричинили розкол ОУН. Історик В. Сергійчук опублікував низку томів (“Український Здвиг” та ін.), де подав низку документів про методи і засоби визвольної боротьби 1920-1940-х рр. У виданнях історичних джерел належним чином представлено проблематику діяльності націоналістичної військово-політичної сили та її лідерів на тлі епохи.

Важливу групу джерел становлять тогочасні пресові видання, зокрема націоналістичні часописи: “Сурма”, “Розбудова Нації”, “Бюлетень КЕ ОУН на ЗУЗ”, “Юнак” “Юнацтво” та ін. Редакції постійно ознайомлювали читачів із програмними засадами УВО-ОУН, націоналістичною ідеологією, популяризували українську справу на міжнародній арені, ідейно-політичний вишкіл членства; зверталася увага на морально-етичне, загальнопатріотичне та військове виховання молоді; регулярно публікувалися матеріали мілітарного характеру, зокрема щодо тактики ведення сучасної війни, надавалися технічні характеристики озброєння тощо (на 1934 р. ОУН видавала 17 часописів, які виходили у 6 державах; націоналісти поширювали чималим накладом пропагандистсько-інструктивні брошури, у яких розглядалися розноманітні аспекти революційної боротьби, які захоплювали читача своїм романтизмом та формували у нього патріотичні риси; через періодику поширювалася різноманітна інформація, а військово-політична організація здійснювала постійний зв’язок з населенням на місцях тощо).

Особливим джерелом для вивчення політичного життя українців досліджуваного періоду є мемуарна література. Спогади учасників націоналістичного підпілля та їхніх сучасників ілюструють не лише діяльность УВО-ОУН, але й загалом суспільно-політичні процеси. Мемуарна література нами використовувалася, переважно для розкриття закулісного життя політикуму Західної України, його впливу на окремі групи людей і конкретних особистостей.

Довідкова література слугувала основою уточнення конкретного фактологічного матеріалу, визначення термінологічного та понятійного апарату тощо.

Використання багатовекторного масиву історичних джерел щодо діяльності УВО-ОУН 1920-1940-х рр. склали основу даного дослідження, дали змогу простежити перебіг подій, осмислити їх та здійснити узагальнення.

У розділі 2 “**Теоретично-методологічні засади наукової праці**” проаналізовано ідейно-теоретичну базу українського націоналізму та розкрито комплекс застосованих методів, подано їх аргументацію та визначено методологічні засади дослідження.

Підрозділ 2.1. “*Теоретико-ідеологічна основа українського націоналізму*” присвячений аналізу фундаментальних підстав національно-визвольного руху; у цьому підрозділі також уточнено дефініцію терміну “національний - націоналістичний”, аргументовано його використання.

Встановлено, що українське національне відродження вписувалося у загальноевропейський контекст і було підготовлене культурно-мистецьким рухом з кінця ХУІІІ ст. Незважаючи на поділ наших земель між Російською та Австрійською імперіями українству були притаманні спільні національні об’єктивні ознаки: територія, етнокультура, мова, релігія, єдина історія, економіка – господарство, політико-правові установи; суб’єктивний чинник – усвідомлення приналежності людей до одного колективного цілого (національна свідомість). Перейшовши стани українофільства – самостійності – націоналізму, у відповідних організаціях: Руська Трійця – Кирило-Мефодієвське Товариство – РУРП – Братство Тарасівців – РУП, українство проявило волю до ствердження своєї

національної ідентичності. В умовах бездержавності загострилося усвідомлення своєї окремішності, громадянська згуртованість. Політичний рух – український націоналізм виник як альтернатива поширенню українофільства та соціалістичних ідей. Один з його основоположників М. Міхновський стверджував, що під ударами вселенської непоборної сили – націоналізму розпадаються великі імперії та з'являються до історичного життя нові народи.

Поразка Визвольних Змагань 1914-1923 рр., упадок української державності підкреслювали катастрофічний стан нації, тому українські інтелектуали на початку 1920-х рр. почали творити нову ідеологію, яка мала дати теоретичні підстави для продовження боротьби за втілення національного ідеалу. Апологетом українського націоналізму стає Д. Донцов, який в 1921 р. публікує програмну працю "Підстави нашої політики", де стверджує, що головна мета української політики плекати національно-державний, а не національно-культурний ідеал. В іншому творі Д.Донцова "Націоналізм" висвітлено "слабкість української душі щодо світових викликів"; тут розкрито основи світогляду й ідеології українського націоналізму у її протистоянні із залишками драгоманівського автономізму, соціалістичних ідей і традиційного хуторянства. Робота викликала полеміку у середовищі національної еліти, а її автор зумів охопити своїм ідейним впливом покоління 1920-1930-х рр.

У працях В. Старосольського "Теорія нації" (1922 р.), С. Рудницького "До основ українського націоналізму" (1923 р.), В. Целевича "Нарід, нація, держава" (1934 р.) та ін. розвинуто ідею нації у здійсненні її мети в процесі боротьби за відновлення державності. Провідні члени ОУН Д. Андрієвський, Ю. Вассиян, С. Ленкавський, М. Сціборський, Є. Онацький та ін. розвиваючи націоналістичні теоретично-ідеологічні засади обґрунтовували їх практичну доцільність. Виникло невідкладне питання підняти націю з колін, насамперед, ідейно, а згодом організаційно здійснити її поступ до свободи і незалежної держави. Оунівці прагнули того, щоб націоналістична ідеологія захопила широкі народні маси і стала домінуючою серед українського громадянства; співпадала із індивідуальною свідомістю громадян, а в конкретно-історичних умовах воєнних дій, жорстоких репресій окупаційних режимів відображала погляди, ідеї та ідеали значної частини людей по всій території України.

Проблема теоретико-ідейної спадщини українських націоналістів першої половини XX ст. актуальна в умовах розбудови та утвердження національної державності, чимало її постулатів та основоположних концепцій можуть бути зреалізованими в умовах боротьби за місце України та українців у сучасних світових реаліях.

Підрозділ 2.2 "*Методологічні підходи та основні методи дослідження*" характеризує історичний процес чи окремий період в історії країни, чи конкретну структуру (державного органу, політичної сили, громадської організації тощо), або роль особи в історії народу, передбачаючи, в своїй основі, застосування загальної теорії наукового пізнання, яка являє собою системний процес. Він, у свою чергу, ґрунтується на системі принципів, прийомів та процедур формування й використання методів історичного пізнання, а також вчення про цю систему. Це

все формує методологію історії. Теоретичний, тобто суттєво-змістовний підхід до вирішення поставленого дослідницького завдання дає змогу визначити його сторони, властивості й зв'язки, а відповідно, й ті конкретні ознаки історичної реальності, які повинні вивчатися. Теоретичний аналіз допомагає встановити змістовне коло потрібних науково-історичних фактів.

Методологія базується на сукупності принципів і методів, застосування яких у даному науковому дослідженні дає змогу розв'язати визначену проблему. Методологічним підґрунтям є основоположні принципи історичного наукового дослідження – історизм і об'єктивність, у поєднанні з відповідними методами. Вони потребують дослідження подій, фактів на підставі наукового підходу і зіставленні кількох аналогічних явищ, порівнюючи які можна реально збагатити свої знання щодо поставленого питання, а також з найбільшою вірогідністю об'єктивно правильно здійснити його оцінку. Наукова методологія дає можливість на джерельній основі об'єктивно реконструювати історичні процеси. Методологічні принципи досліджуються і вирішуються в рамках самої науки за допомогою методів, які відповідають специфіці явищ, що вивчаються. Застосування методологічних принципів та підходів наближає дослідження до набуття загальнонаукової істини, яка поставлена розвінчати ідеологічні стереотипи, показавши історичну реальність у її багатогранності та суперечності.

Для всебічного вивчення головних аспектів цієї теми використовуються як загальнонаукові (логічний, статистичний, психологічний, міждисциплінарний та ін.), так і спеціальні історичні методи пізнання (ретроспективний, синхроністичний, проблемно-хронологічний, генетичний, періодизації, історико-порівняльний, історико-типологічний, динамічний, описовий, біографічний та ін.). Важливою складовою методології наукового пошуку стало застосування системного підходу, який покликаний націлити дослідника на системність наукових поглядів, що визначають парадигму історії, необхідними атрибутами якої мають бути об'єкт, суб'єкт і відповідні методи, взаємодія яких дає потрібні знання, які допоможуть отримати кінцевий результат дослідження.

Вищою формою теоретичного знання є ідея. Щодо зазначеної проблеми – "націоналістична ідея" збіглася з "національною (українською)" ідеєю. Із цього можна сформувати постулат, що націоналістична ідеологія – це сукупність взаємопов'язаних ідей, цінностей та символів, які мали світоглядне значення не лише для увістів-оунівців, але для нації в цілому.

Поширене в сучасній історіографії твердження про формування "модерної української нації" чи становлення "політичної української нації" викликає не лише деякі застереження, але протирічить загальнонауковим методам історизму. Адже подібно до інших европейських народів, український етнос перейшов доволі довгий та складний шлях становлення і на зламі I-II тис. н. е., самоорганізувавшись, створив велику та могутню державу – Київську-Русь - Україну, метрополією якої стали саме українські етнічно-історичні землі. Термінологічні дефініції визначають, що нацією є етнос, що набув державного (політичного) статусу. Але постмодерністська історіографія рішуче і безапеляційно руйнує національну історію. Популярні, у наш час,

поліперспективні підходи до національної історії зосереджують увагу на історіях країн, до складу яких входили українські землі, популяризуючи багатонаціональність та поліетнічність. Тобто чужинецькі окупаційні режими розглядаються як невід'ємна частина української історії, а не як ворожі прояви супротивників етнічним українцям. Незважаючи на несприятливі історичні обставини перебування між Сходом і Заходом українці спромоглися у катастрофічні періоди своєї історії консолідовано виступити на захист Батьківщини, постійно домагалися відновлення державності.

Реконструювання історії передбачає конфлікт у науці: предмет – середовище – суб'єкт. Тому засобом репрезентації минулого, культурно-історичних споминів суспільства, сталих образів колишнього, котрі актуальні для сьогодення, слугує історична пам'ять. Деякі дослідники, з приводу "різної історичної пам'яті мешканців заходу і сходу України" вдаються до підміни понять, щодо застосування історико-порівняльного методу. При тому ігнорують те, що усі протиріччя в Україні тепер, як і в минулому, відбувалися між українцями та прийшлими чужинцями, які хотіли нав'язати титульній нації своє бачення розвитку країни (наприклад побудову російської України). Мабуть, інтерпретуючи націоналістичний рух, потрібно говорити не про історичну пам'ять, а про історичну свідомість, яка формує саме процес порівняння, що дає змогу розкрити суть пізнання фактів і явищ, допомагає виявити загальне і повторюване, потрібне і закономірне, а також відмінне. Це дасть змогу на підставі аналогій робити широкі історичні узагальнення, паралелі тощо.

Здебільшого, в сучасних підходах до застосування історичної методології порушується принцип історичної правди. Щодо "кількох правд", то належить вказати, що у кожного дослідника може бути "своя правда", але істина має бути одна, а підходи до неї, як бачимо, різні. Враховуючи трагічну історичну дійсність, яку перейшов український народ, можна констатувати, що український націоналізм, як теорія та практика діяльності УВО-ОУН, лише певною мірою умовно може пов'язуватися із аналогічними явищами у інших народів. Адже націоналісти бачили своє завдання в тому, щоб виховати національно-свідому та дієву особистість. Щодо методологічних підходів про роль особи в історії народу, то тут критерієм визначені результати діяльності того, або іншого представника УВО-ОУН, та його вклад у загальнонаціональну справу. Тому, щоб роздумувати про значення особистості в історії країни та народу, потрібно врахувати історичний час, коли він жив; його походження, освіту, оточення і мету діяльності, результати життєвого шляху та бачення сучасниками харизми цієї особи; аналіз усього комплексу питань щодо цієї людини з погляду сьогодення у зіставленні з іншими тогочасними творцями історії. Неможливо порівнювати очільників українських націоналістів із лідерами большевиків чи нацистів, наскільки глибока прірва у їхньому стані та об'єктивних можливостях. Можна лише констатувати, що перші бажали свободи своєму народу, а інші – неволі іншим народам.

Історико-порівняльний метод допоможе спростувати критику бойових акцій УВО-ОУН. Варто вказати, що терористичні дії українських націоналістів були

адекватною відповіддю на тотальний терор окупанських властей супроти українців.

Отже є зрозумілим, що військово-політична діяльність УВО-ОУН у 1920-1940-х рр. потребує розкриття у науковому дослідженні із застосуванням відповідної методології, тобто таких принципів і підходів, які б дали змогу об'єктивно-неупереджено розкрити цілісну картину національно-визвольної боротьби у час жахливих етнокатастроф, які перейшла українська нація у першій половині XX ст. Застосування відповідних загальнонаукових та спеціально-історичних методів дозволяє здійснити описовий фактаж подій, показати причинно-наслідкові зв'язки, закономірності історичного процесу, охарактеризувати історичні факти і роль у них особистостей у повній виразності та індивідуальності. Характер логічно-наукових підходів, відповідні принципи сприяють відтворенню послідовності перебігу історичного процесу, допомагають розкрити сутність явищ, пояснити факти, здійснити порівняння, що надають широкі пізнавальні можливості, на основі аналогій, робити обширні історичні узагальнення та відповідні підсумки і висновки. Це сприятиме наближенню до історичної істини, яка полягає у правильному і справедливому трактуванні нашого спільного минулого, усвідомленню сучасного та окресленні прийдешнього.

У третьому розділі "**Українська Військова Організація – національна підпільна армія**" розкрито процес створення УВО та розгортання її бойової діяльності.

Підрозділ 3.1. "*Воєнно-стратегічне та суспільно-політичне становище українських земель на початку 1920-х рр. Утворення УВО*" присвячений аналізу геополітичного значення України на завершальному етапі Першої світової війни та боротьбі за утвердження державності. В умовах завершення воєнних дій в українському політичному середовищі існувало три візії, щодо продовження діяльності: перша представлена діячами УНР, які сподівалися за допомогою Польщі та інших европейських країн розбити московсько-большевицький режим на Наддніпрянщині; друга – екзильний уряд ЗУНР та галицький провід, які надіялися на підтримку демократичних держав Заходу, шляхом якого мали б зберегти суверенітет Галицької Республіки, яка стала би зародком відродження Української держави; третю – репрезентували представники військових, студенства та радикально налаштованої інтелігенції, які декларували ідею державності та соборності України. Звільнені з військових таборів старшини українських армій уже влітку 1920 р. докладають зусиль для збереження у бойовій готовності національних військових частин на еміграції. Колишні військовики О. Навроцький, М. Матчак, Ю. Полянський, Я. Чиж, В. Кучабський, О. Коберський, Д. Паліїв, Б. Гнаткевич, С. Федак та ін. створюють у Львові Начальну Команду Військової Організації, яка 2 вересня 1920 р. видала наказ № 1, в якому окреслено завдання – провести відповідну підготовку і "викликати" загальнонародне повстання, яке силою зброї відновить Українську соборну державу. Впродовж 1920-1922 рр. були сформовані та почали діяти від Закарпаття до Наддніпрянщини Окружні Команди та Повітові Колегії Української Військової

Організації, які влітку 1921 р. очолив авторитетний командир Січових Стрільців полковник Є. Коновалець. УВО, в час розгортання своїх бойових структур, опиралася на національні політичні партії та підтримувала зв'язок із еміграційними урядами УНР та ЗУНР.

Хоча головною територією дії УВО була Галичина, яку було поділено на 13 округ, округи на повіти з окружними та повітовими командантами (усіх 58), неперервалися контакти із повстанчим рухом Наддніпрянщини. Увісти брали активну участь у підготовці та проведенні Листопадового Рейду армії УНР 1921 р. (члени УВО: полковник Ю. Отмарштайн був начальником штабу військ, а полковник Р. Сушко – командир Другої бригади в повстанчій групі Ю. Тютюнника).

Незважаючи на поразку, національні політичні проводи і війська організовано вийшли на еміграцію, де не припиняли боротьби, а проводили її в інших умовах та іншими методами. Деяка непідготовленість та неузгоджуваність дій національної військово-політичної еліти, її розпорошеність (в трьох еміграційних урядах) та роздвоєність у прийнятті стратегічних і тактичних рішень, нівелювали загальноукраїнський рух і стали перепоною для успішного національного державотворення. Радикально налаштовані військовики, реально оцінивши воєнно-стратегічне та суспільно-політичне становище влітку 1920 р., вирішили продовжувати діяльність супроти ворогів повстансько-партизанськими методами.

Підрозділ 3.2 "*Роль увістів у боротьбі західноукраїнських політичних сил за суверенітет Галицької Республіки*" розкриває спротив антиукраїнським заходам польської влади в Галичині та на інших окупованих українських землях. Рада Антанти у 1919 р. визнала Галичину підмандатною територією Ліги Націй, а Польща мала право управляти нею впродовж 25 років, за умови надання національно-територіальної автономії. Натомість усі заходи польської влади (прийняття Конституції Польщі у березні 1921р., як унітарної держави, адміністративно-територіальний поділ, закриття, або суттєве обмеження усіх українських інституцій тощо) вели до повної інкорпорації західноукраїнських земель із асиміляцією місцевого населення польськими колоністами та осадниками. Політика польської влади загострила національні суперечності і стала основною причиною посилення визвольної боротьби українців. Репрезентантом цієї боротьби на міжнародній арені став екзильний уряд ЗУНР на чолі з Є. Петрушевичем. В краї політичні сили були об'єднані УНРадою, яка 30 квітня 1921 р. запропонувала державам Антанти проект "Основ державного устрою Галицької Республіки". Проект закону відповідав усім нормам міжнародного права і задовільняв інтереси мешканців Галичини. Галицький політичний провід мав надію, що суверенна Галицька Республіка, в перспективі, стане центром відродження соборної української державності.

Дії еміграційного уряду та галицького політичного проводу активно підтримала УВО. Вона поширює прокламації, в яких наголошувалося, що війна з Польщею ще не закінчена; здійснюються заходи воєнно-мобілізаційного характеру, проводиться реєстрація колишніх військовиків, які організаційно оформлюються та залучаються до бойової діяльності. У разі збройного виступу,

до якого ретельно готувалися, передбачалося розгорнути дивізії у шести округах і полки в повітах Галичини. Для того ж постійно підтримувалися контакти із військово-оперативним центром, який дислокувався на Закарпатті. Розроблений план повстання передбачав вторгнення у жовтні 1922 р. з території ЧСР в Галичину військових легіонів. Також існували деякі домовленості щодо допомоги із-за Збруча кінних загонів, які мали посилити розгортання антипольського повстання.

Консолідованими діями українських сил оголошувався бойкот перепису населення, призову до Збройних сил Польщі, виборів до законодавчих органів – Сейму та Сенату. Заходи уряду ЗУНР на міжнародній арені, політичні зусилля УНРади, посилювалися бойовими акціями увістів. Індивідуальний терор супроти представників польської окупаційної влади та її прислужників розпочався у 1921 р. Масові акції та саботажі увістів набули апогею восени 1922 р.: кидання ручних гранат у будинки та підпали осель і скирд збіжжя колоністів; напади на фільварки, військові склади; пошкодження залізничного полотна, телефонної та телеграфної комунікації; замахи на життя поліцаїв, жовнірів, війтів тощо. Активні бойові дії УВО отримали широкий резонанс у західноукраїнському суспільстві. Окупаційна влада вдалася до масових репресій, які змусили Є.Коновальця 25 жовтня 1922 р. виїхати за кордон, перевівши провід УВО до Берліна.

Належить відзначити, що діяльність західноукраїнських політичних сил, зокрема увістів, змусила Раду Ліги Націй на початку 1923 р. створити відповідну комісію у справі Галичини, яка санкціонувала її анексію, але зобов’язала Польщу гарантувати територіальну автономію і підписати договір про забезпечення прав національних меншин. Під тиском внутрішніх та зовнішніх чинників польська влада змушена була поставити на обговорення закон про воєводську автономію Галичини, пообіцяла створити Український університет, проголосила загальну амністію політичним супротивникам. Але західноукраїнський політичний провід негативно сприйняв рішення Ради Послів Ліги Націй, тому в березні 1923 р. урядовці ЗУНР, представники галицької Міжпартійної Ради і Верховна Команда УВО прийняли рішення продовжувати боротьбу як мирними так і бойовими методами, власними силами, або за допомогою УСРР.

Активна діяльність галицьких політичних сил та новоутвореної УВО показали великий життєвий потенціал українців у захисті національних прав та інтересів, довели, що перспектива відновлення державності України є реальною. В цих умовах очільники УВО, передбачаючи затяжну революційну діяльність, розробили свою першу політичну платформу.

Підрозділ 3.3 “*Бойова діяльність УВО в умовах польського окупаційного режиму*” розкриває силові методи діяльності увістів супроти заходів влади, які передбачали наводнення західноукраїнських земель польським елементом, який мав сприяти інкорпорації в рамки Польщі Західної України (за польською офіційною термінологією “Малопольська Всходня”, або “Східні Креси”). На усі відповідальні адміністративні посади призначали винятково поляків; аграрна реформа парцеляції земель та угідь була проведена в інтересах колоністів та осадників; освітня галузь сприяла полонізації шкіл тощо.

УВО, пройшовши через низку змін пов'язаних із тимчасовою відставкою Команданта Є. Коновальця у грудні 1923 р., арештом зв'язкової О. Басараб та погромом Крайової Команди на чолі з А. Мельником у 1924 р., радянофільством деяких членів (О. Думін, М. Саєвич створили ЗУНРО, яка не отримавши підтримки серед західноукраїнського громадянства у 1928 р. припинила свою діяльність), продовжує існувати завдяки добре продуманій підпільній організаційній структурі. Вродовж 1920-х рр. здійснюється низка бойових акцій: напади на поліційні та військові об'єкти, експропріація коштів, замахи на життя представників окупаційної влади та їх прислужників із місцевих жителів. Особливо гучними були атентати на президента Польщі С. Войцеховського, який провели 5 листопада 1924 р. бойовики УВО Т. Ольшанський та М. Ясінський; на шкільного куратора Я. Собінського, який здійснили 19 жовтня 1926 р. Б.Підгайний і Р. Шухевич. Незважаючи на пошукові заходи поліції виконавці не були арештовані.

Керівництво УВО, яке у 1924 р. знову очолив Є. Коновалець, розраховувало на фінансову і матеріально-технічну підтримку військово-політичних кіл ЧСР, Литви, Німеччини, які мали територіальні претензії до Польщі. Уже наприкінці 1922 р. у Мюнхені, за участю фахівців Райхсверу був проведений перший вишкіл увістів (20 осіб), яких навчали радіотехнічної справи та диверсійної роботи. Згодом аналогічні курси діяли в Берліні, Гданську, Східній Прусії, Голландії. В обмін українські патріоти постачали спецслужбам цих країн деяку інформацію про оборонний потенціал та збройні сили Польщі. На середину 1920-х рр. УВО мала широко розгалужену та добре діючу мережу військової розвідки на теренах усієї Польщі. Їм вдалося дізнатися про мобілізаційні плани польських збройних сил, вони розкрили підготовку нападу Польщі на Литву й ін. З Литви українські націоналісти отримували істотну моральну, а також політико-дипломатичну підтримку. Через чесько-польський кордон, безперешкодно, увісти перекидали бойовиків, зброю, боєприпаси та військову амуніцію, націоналістичну пресу.

Стратегічною метою діяльності УВО було створення регулярної української армії для продовження збройної боротьби за державність України. Увісти постійно вели діяльність щодо підготовки загальнонаціонального зриву: в одному повіті планували підготувати один курінь війська, курінь складався із сотень, ті з чот, останні з роїв. Особовий склад мав формуватися не лише з членів УВО, з колишніх військовиків, а також з осіб здатних до збройної боротьби. Під впливом УВО перебували спортивно-патріотичні (парамілітарні) організації: "Пласт", "Сокіл", "Луг", "Каменярі" та ін. Згодом революційно-бойова організація дещо змінює свій характер із суто військової підпільної організації на революційно-підпільну, що вимагало щораз більше залучати невійськовиків. Лави УВО у другій половині 1920-х рр. поповнює національно-свідома молодь, яка гартується, проходячи вишкіл у спеціальних таборах, організованих увістами в Карпатах.

Консолідації українства сприяло відзначення 10-ї річниці проголошення ЗУНР. 1 листопада 1928 р. підпільна організація масово розповсюджує листівки: "У великий день! Українська Армія перемінилася в УВО, щоб знов у підземеллі приготовляти хвилю нової переміни себе в Українську Армію, оборонця

Української держави…” Гучна маніфестація українців у Львові супроводжувалася сутичками з поліцією та протистоянням з поляками.

Напевно, польська окупаційна влада усіма можливими заходами впливу бажала створити на західноукраїнських землях обстановку, коли б українці змушені були змиритися із становищем поневоленої нації і в повсякденній життєвій ситуації ставати лояльними громадянами Польської держави. У цих умовах українські політичні сили, перегруповують свої ряди, ставлячи на затяжну, ґрунтовну роботу серед широких народних мас, сподіваючись на об’єднання усього українства до майбутніх звершень. Визвольний рух використовував усі доступні форми і методи боротьби, як мирні так і революційно-бойові. УВО була збройною силою, яка використовувала силовий тиск на поляків. Враховуючи політичні реалії, увісти ставили на консолідацію здорових народних сил на засадах чинного націоналізму, з метою підготовки громадянства до всеукраїнського повстання, яке мало призвести до відновлення української державності.

Четвертий розділ “**Організація Українських Націоналістів на чолі праворадикального національного руху**” аналізує становлення, на базі УВО та інших націоналістичних утворень, нової військово-політичної сили, яка ставила за мету охопити своєю діяльністю усеукраїнський загал у боротьбі за відновлення державності.

У підрозділі 4.1 “*Об’єднання націоналістичних організацій – утворення ОУН. Програмні засади, цілі та методи діяльності українських націоналістів*” наголошується, що у другій половині 1920-х рр., в умовах миру та стабільності суспільно-політичних процесів, репресії польської окупаційної влади вели до втрат та численних арештів увістів. Старше покоління борців за волю України поступово відходить від активної революційно-бойової діяльності. Тому до лав УВО активно залучається національно-свідома молодь, яка переймається націоналістичною ідеологією створюючи відповідні громадські організації (ГУНМ, ЛУН, СУНМ). Керівництво УВО усвідомлювало, що загальна ситуація стабілізації суспільно-політичних відносин не сприяла постійним бойовим діям. Невизначеність міжнародних подій стимулювала пошуки нових рішень та зміну тактики визвольної боротьби. Вбачались також певні проблеми в ідеологічному та політичному вихованні українського населення. Відомі політичні партії (УНДО, УСРП, УСДП та ін.) не повною мірою виконували визначені завдання щодо перевиховання української суспільності на засадах національної державності. Радикально налаштовані українські політики вбачали вихід із ситуації у створенні цілком нової військово-політичної організації. Після проведення двох Конференцій Українських Націоналістів (Берлін, 1927р. і Прага 1928 р.) у Відні на початку 1929 р. пройшов Установчий Конгрес УН, на якому було створено ОУН. Учасники форуму представляли усі українські землі та еміграційні середовища. Було заслухано та обговорено близько 40 доповідей з різноманітних проблем, що стосувалися життя українців; вироблено та прийнято концепцію майбутнього державного ладу в Україні, яка складалася з наступних постулатів: “а) Україні потрібно пройти етапи державного будіництва: національне визволення, державне

закріплення та розвиток; б) в часі визвольної боротьби лише національна диктатура, витворена під час національної революції, зможе забезпечити внутрішню силу українській нації та найбільшу її відпірність назовні; в) на час перехідного періоду головна роль належатиме голові держави, який підготує створення законодавчих та виконавчих органів; г) основою адміністративного устрою Української держави буде місцеве самоврядування, кожний край матиме свій представницький законодавчий та виконавчий орган". Конгрес також зосередив увагу на розробленні перспектив соціально-економічного, військово-оборонного та зовнішньополітичного розвитку майбутньої України; вбачали тільки шлях національної революції для відновлення Української держави, а її забезпечення – лише встановленням національної диктатури.

ОУН очолив полковник Є. Коновалець, а перший ПУН складався більше із наддніпрянців (М. Сціборський, Д. Андрієвський, М. Капустянський, Д. Демчук, Л. Костарів, П. Кожевників, М. Кушнір, Я. Моралевич), аніж наддністрянців (Є Коновалець, В. Мартинець, Ю. Вассиян). Керівники ОУН виїхали на місця для розбудови місцевих структур на українських землях та діаспорних національних поселеннях. Організація на чужині поділялася на 10 теренів; на території України на 10 країв, край на округи, округ на відділи, відділи на управи (3-5 членів). Члени ОУН – українці, що досягли 21 року, які написали заяву і отримали запоруку двох членів організації та відбули 6-місячний кандидатський термін. Молодь до вступу в Організацію готували Доріст (8-15 років) та Юнацтво (15-21 рік).

У новоутворену ОУН увійшло УВО, яка стала військово-бойовим відділом Організації. З часом відбулося повне злиття УВО в ОУН (1933 р.). Найбільш масовою та дієвою була КЕ ОУН на ЗУЗ (Б. Кравців, З. Пеленський, С. Охримович, З. Коссак, С. Ленкавський, М. Колодзінський, І. Габрусевич), поділена на 10 округ, ті відповідно на повіти – райони – підрайони, або надрайон – район (охоплювали 3-5 сіл), низові осередки ("п'ятірки","трійки"), або виконував обов'язки представництва на місцях "станичний". Активним було "Юнацтво ОУН", яке готувало молодь до "війни чи повстання". Підбір членів Організації здійснювався ретельно й вимогливо. Головна увага зверталася на патріотизм, розум і характер. Кандидат у члени ОУН проходив чимало випробувань, щоб краще проявити свої людські якості.

Основне завдання, яке ставили перед собою українські націоналісти: розгалуження мережі ОУН, організаційне та політичне її зміцнення; пропаганда ідей відновлення Української Самостійної Соборної Держави, активізація на українських землях бойових дій проти окупаційних властей, поступове підсилювання революційних настроїв народу аж до повстання. Готуючи український загал до тотальної боротьби, втілювали у життя теорію перманентної революції. Сувора конспірація, дисципліна та військова субординація давала ОУН змогу застосовувати різноманітні методи та засоби боротьби: страйки, саботажі, демонстрації, індивідуальний терор супроти представників окупаційної влади та їх посібників.

Отже новоутворена ОУН мала вести безкомпромісну боротьбу за втілення у життя національного ідеалу – відновлення української державності; після

Установчого Конгресу вона розгортає широку діяльність за політичне здобуття симпатій української громадськості, опанованої іншими політичними силами.

У другому підрозділі "*Військовий вишкіл та бойові акції оунівців*" наголошується, що становлення нової військово-політичної організації проходило в складних суспільно-політичних та соціально-економічних умовах. Головну увагу було приділено військовому вишколу членства ОУН. Уже наприкінці 1920-х рр. разом із закордонними вишколами, у Карпатах створюються відповідні військові табори де оунівці постійно проходять підготовку із військової справи. Також військові питання широко висвітлювалися у націоналістичних виданнях. Членство ознайомлювали із системою організації сучасного війська, розвитком військово-теоретичної думки, застосуванням нових озброєнь, технічними даними стрілецької зброї, веденням розвідки та диверсійно-підривної роботи тощо. Проводилася агітація серед молоді не ухилятися від служби у польському війську, вступати до шкіл підхорунжих. Таку службу пройшли майбутні бойовики ОУН, старшини Карпатської Січі та УПА: М. Колодзінський, Р. Шухевич, О. Гасин, О. Карачевський, Д. Грицай, В. Сидор, Ю. Лопатинський, В. Івахів, Л. Павлишин та ін. Поступово колишні молоді увісти стають вишкільними інструкторами молодого поповнення оунівців.

На зламі 1920-1930-х рр. УВО-ОУН активізує свою діяльність. З липня по вересень 1930 р. проводить протестаційно-саботажну акцію, спрямовану проти польських колоністів та осадників: спалено 62 будинки, 87 стодол, 78 господарських будівель, 112 скирд збіжжя (операцію проведено без людських жертв). У відповідь на це поляки провели т.зв. "пацифікацію" (умиротворення), яка призвела до загострення протистояння українців та поляків. Оунівці здійснюють низку акцій індивідуального терору та бойових нападів на поштові відділення (каси), банки та вози, в яких перевозилися гроші, з метою попонення коштів підпільної Організації та нанесення матеріально-фінансових збитків полякам. Окупаційна влада відповідає застосуванням т. зв. "наглих судів", тобто показових судових процесів засуджуючи українських націоналістів до смертної кари, або тривалі терміни ув'язнення.

Пацифікаційні акції польської окупаційної влади призвели до відчутних втрат серед активу ОУН. За період з 1929 р. до 1933 р. змінилося сім провідників КЕ на ЗУЗ, що викликало глибоку стурбованість ПУН. У результаті окреслюється два погляди на подальшу дію Організації: еміграційно-політична та крайово-бойова. Згодом ці течії суперечать між собою щодо тактики ведення боротьби. Деякі еміграційні діячі стараються обмежити революційно-бойовий запал крайовиків. Голова ОУН Є. Коновалець, стоячи на засадах посилення гостроти протиборства, налагоджує тісну співпрацю з крайовим активом, вдається до постійних викликів на еміграцію їх представників: Ю. Вассияна, І. Габрусевича, Я. Барановського, Я. Стецька, О. Гасина та ін., стараючись зберегти єдність Організації.

На початку 1933 р. КЕ ОУН на ЗУЗ очолює 24-річний студент Львівської політехніки С. Бандера, який пройшов добрий вишкіл підпільної роботи. Під його керівництвом відбулася широка розбудова організаційної мережі Організації по всій території Західної України, з окремою увагою, щодо поповнення її лав, на

селянство та робітництво; проведення постійних вишколів: ідеологічно-політичного, військово-бойового, підпільної практики (конспірація, розвідка, зв'язок тощо); розгортання нових сфер діяльності – проведення масових акцій широких кіл західноукраїнського суспільства з метою громадянської непокори окупаційній владі; боротьба з большевицькою агентурою та поширенням комуністичних та радянофільських ідей; припинення експропріаційних акцій, але розгортанні бойової діяльності проти терору польських репресивних органів. У той час ОУН поширює працю у т.зв. "органічному секторі": культурно-освітніх організаціях "Просвіті", "Рідній Школі", спортивно-патріотичних "Сокіл", "Луг", "Каменяр", економічно-господарських кооперативах та ін. Оунівці використовують будь-який привід, щоб нагадати полякам про своє існування, а проведеними акціями активізують радикальні настрої серед західноукраїнського загалу.

Бойові дії КЕ ОУН на ЗУЗ планувала та проводила самостійно, з ПУН вони лише узгоджувалися, а також матеріально-технічно підтримувалися. Заохочені успішно проведенням низки силових дій, після ретельної підготовки, оунівці наважилися здійснити атентат на міністра внутрішніх справ Польщі, винуватця "пацифікації" українського населення, засновника концтабору в Березі Картузькій Б. Пєрацького. Його провів 15 червня 1934 р. у Варшаві бойовик ОУН Г. Мацейко, якому вдалося уникнути арешту. Цей атентат отримав широкий резонанс як у Польщі, так і за кордоном. Стурбовані розмахом дії ОУН, координовано співпрацювали спецслужби Польщі, ЧСР, Німеччини та СРСР. У результаті була викрита та арештована керівна верхівка КЕ ОУН на ЗУЗ (С. Бандера, М. Лебедь, Я. Карпинець, М. Климишин, Р. Шухевич та ін.). Варшавський (18.11. 1935 р. – 13.01.1936 р.) та Львівський (25.05 – 26.06 1936 р.) судові процеси широко висвітлювалися у тогочасній пресі. Незважаючи на втрати та тривалі терміни ув'язнення оунівського активу, все це сприяло популяризації ідеології українського націоналізму, а сама Організація поповнює свої лави національно-свідомою молоддю, яка йшла на самопожертву в ім'я ідеї свободи та незалежної української державності.

У другій половині 1930-х рр. бойові акції оунівців дещо зменшуються, наголос робиться здебільшого на ідейно-політичному вишколі. Навіть були ліквідовані самими оунівцями ультрареволюціонери, т. зв. група "ЗОВ", які вимагали загострення боротьби та негайного повстання проти окупаційної влади. У 1935 р. створюється окрема КЕ ОУН на ПНЗУЗ (М. Кос, Я. Старух, Я. Бусел, І.Шубський, Р. Волошин, С. Пшеничний, М. Скоп'юк, В. Робітницький, М. Мостович, В. Сидор, П. Мигаль). Активна діяльність оунівців на північно-західних українських землях зламала т. зв. "сокальський кордон", яким поляки хотіли відділити Галичину від Волині. Арештами та забороною українських організацій, закриттям українських шкіл та погромом православних церков польська влада цілеспрямовано втілювала у життя систему заходів урядової програми "зміцнення польськості", що мала на меті "покінчити з неспокійним українським питанням".

У 1930-х рр. ОУН розширює свою діяльність, зростає якісно та кількісно (за нашими підрахунками наприкінці 1930-х рр. діяло до 10 тис. членів ОУН, не

враховуючи тих, що перебували за кордоном чи в ув'язненні). Заходи влади щодо повної інкорпорації українства в польську державність стримувала бойова діяльність ОУН та її курс на тотальну (перманентну) революцію.

У підрозділі 4.3 "*Геополітична доктрина ОУН та її реалізація напередодні Другої світової війни*" аналізується міжнародна ситуація у 1920-х - 1930-х рр., яка характерна ескалацією напруженості між СССР та західним світом. Українські політичні сили, пильно стежачи за розвитком міжнародних подій, нав'язують контакти з військово-політичними колами країн, які лояльно ставилися до українського питання. Особливо активною була ОУН, яка через низку міжнародних організацій із залученням відповідних засобів масової інформації ставить проблему відновлення української державності на різних світових форумах. ПУН доволі реалістично оцінював перебіг світових подій, розуміючи, що долю України вирішить лише збройна боротьба. Тому вже на Установчому Конгресі було виголошено низку доповідей, на яких окреслено воєнно-політичну доктрину ОУН, яка передбачала створення відповідних військових центрів, що мали сприяти масовому вишколу членства, видавати та поширювати відповідну літературу мілітарного характеру, опрацювати плани воєнних дій у трьох періодах визвольної боротьби, підтримувати зв'язок з національними комбатанськими організаціями на рідних землях та еміграції. Уже навесні 1929 р. Є. Коновалець під час перебування у США ствердив, що невдовзі спалахне світова війна до якої наш народ має бути підготовлений. Він передбачав, що на Польщу нападуть Росія та Німеччина, тоді можна буде провести терористично-саботажну акцію проти ворогів-окупантів. Ці думки поділяв відомий стратег генерал М. Капустянський, який закликав на еміграції творити озброєні легіони, які допоможуть краянам вибороти незалежність.

Оунівці твердили, що незалежна Україна стане важливим чинником у східноевропейській політиці, очолить та організує боротьбу всіх поневолених Москвою народів. Для здійснення цих планів ОУН, у другій половині 1930-х рр. нав'язує контакти з військово-політичними колами Англії, Італії, Хорватії, Японії, Литви, Фінляндії, Німеччини та інших країн, які з розумінням поділяли державотворчі прагнення українців. Особливі надії покладали на Німеччину, яка в українських політичних колах, у міжвоєнний період, вважалася природним союзником проти Польщі та Росії. Особливо потужне враження робив успіх нацистів на чолі з А. Гітлером щодо налагодження внутрішнього життя німців та небувалий розвій соціальних стандартів. Зовнішня політика III Райху створювала враження, що завданням німців є похід на Схід, щоб визволити поневолені народи від большевицького ярма і встановити "новий світовий порядок" на засадах суверенності країн та рівноправності їхніх народів. Разом з тим Є. Коновалець та його сподвижники передбачали експансіоністські наміри гітлерівців, які згодом себе наглядно проявили під час розділу ЧСР та боротьби за суверенітет Карпатської України. Ще в листопаді 1937 р., з ініціативи Голови ОУН, був створений Окремий штаб ПУН для справ Закарпаття, який у лютому 1938 р. розпочав свою діяльність. Тоді ж військовий референт ОУН М. Колодзінський підготував аналітичні роботи: "Українська воєнна доктрина" та "Воєнне значення

і стратегічне положення Закарпаття”, які були високо оцінені в німецьких військових колах. У цих працях розкрито бачення геополітичної доктрини ОУН, яка враховувала розстановку міжнародних сил, готувала мобілізацію народу у здійсненні національної революції.

На зламі 1938-1939 рр. на Закарпаття прибули члени ПУН та близько 2 тис. оунівців із Західної України, які поповнили лави оборонців Карпатської України. Внаслідок змови сусідніх країн, Угорщина окупувала усе Закарпаття. Незважаючи на поразку, оунівці у воєнних умовах захисту незалежності Карпатської України набули розуміння розкладу сил у Европі, а здобутий досвід збройного протистояння став у пригоді в роки Другої світової війни. Також німецько-совєтський договір від 23 серпня 1939 р., що кардинально змінив геополітичну ситуацію на сході Европи, був несприятливим для українців.

Отже, питання української державності залишалося на порядку денному світової політики. Проголошення суверенітету Карпатської України, в якому безпосередньо брали участь українські націоналісти, відновило державницькі традиції. Передбачаючи у своїй геополітичній доктрині розвиток міжнародних подій на ескалацію напруженості в світі, оунівці проводять активну підготовку до збройної боротьби.

Розділ 5 “**Проголошення відновлення Української Держави – історичний етап національного державотворення**” розкриває діяльність українських націоналістів на початку Другої світової війни та показує заходи щодо проголошення відновлення української державності.

У підрозділі 5.1 “*Діяльність оунівців в умовах большевицького та нацистського окупаційних режимів*” визначено безпосередню підготовку військових кадрів ОУН в умовах початку світового конфлікту. Напередодні війни оунівці переходять на нелегальне становище, створюють повстансько-бойові загони під назвою “Вовки”, які рейдуючи на Волині та Поліссі проводять саботажні акції та напади на поліціянтів; 500 бойовиків було об’єднано в “Поліську Січ”. Між українцями та поляками доходить до відкритих збройних сутичок. Не припиняється співпраця із німецькими військово-політичними колами, зокрема Абвером. Німці ж бажали використати українців як привід до воєнного втручання у Польщу. Вони розраховували на антипольське повстання, тому влітку 1939 р. організували біля Відня у с. Зауберсдорф, на військово-збірному пункті ОУН, вишкіл близько 600 українських бойовиків (т. зв. “борців за волю”). Німецькі інструктори навчали загальновійськової підготовки, поліційній справі, водінню автомобіля та мотоцикла. Українському Легіону відводилася роль допоміжної робочої частини.

Безпосередньо напередодні початку воєнних дій, після тривалої підготовки, ПУН зібрав Другий Великий Збір ОУН, який проходив у Римі з 27 по 29 серпня 1939 р. На нього запрошено 33 особи, змогли прибути лише 25, переважно представники еміграції. На форумі була прийнята нова Програма та Устрій Організації. У Програмі чітко визначена мета – це змагання за відновлення УССД, що мало відбутися за допомогою конструктивної розбудови її внутрішнього ладу й величезних потенціальних сил: імперських позицій на Сході Европи. Очевидно,

що під впливом тоталітарних режимів, що утверджувалися в світі у 1930-х рр. зазнали змін Програма та Устрій ОУН. Вони віддзеркалювали автократично-елітарну форму Організації та її ставлення до української нації. Щодо майбутнього устрою УССД, вказувалося на його побудову на засадах націократії, де єдиною формою політичної організації населення буде ОУН. Характерним є утвердження принципу вождизму в самій ОУН, чого не було раніше. Адже Голову ОУН обирав Великий Збір, йому надавалися "повноваження Вождя, що відповідає перед Богом, Нацією й власним сумлінням". Обраний, спадкоємець ліквідованого совєтськими спецслужбами Є. Коновальця, А. Мельник ставав "тотальним самодержцем", який одноосібно призначав членів ПУН, генерального суддю, генерального контрольного, між сесіями Великого Збору мав право на законодавчу ініціативу, а ПУН ставав дорадчим органом при Голові ОУН.

З початком нападу Німеччини та СРСР на Польщу декілька тисяч оунівців, підготовлених у спеціальних підпільних таборах, вступили у сутички з поляками, роззброювали військових та поліцаїв. Український Легіон (ВВН – з німецької абревіатури "Берг Бауерн Гільфе" – "допомога верховинцям", або "Військові Відділи Націоналістів") у складі 200 військовиків на чолі з полковником Р. Сушком вирушив із Словаччини на Сянок-Турку-Ліско. Згодом окремі його групи дійшли до Стрия, Самбора, Львова. Вони брали участь в арештах польських воїнів з розгромлених німцями частин, допомагали в наведенні порядку на місцях, у контактах з місцевим населенням, у встановленні військової адміністрації тощо. Широкомасштабного повстання українським націоналістам підняти не вдалося, але було захоплено велику кількість зброї, боєприпасів та військової амуніції. У багатьох регіонах оунівці намагалися встановити свою владу.

З приходом большевиків оунівське підпілля не мало ілюзій щодо нового режиму. Усі члени УВО-ОУН, які були розконспіровані польською поліцією, що проходили в судових процесах, а також звільнені з тюрем переводилися за р. Сян. Вирішено було зброю заховати, нових людей не набирати, особливу увагу звернути на небезпеку проникнення в ряди Організації ворожої агентури. Недоцільно було переховуватися в лісах та вести партизанські дії, натомість рекомендувалося перейти у глибоке підпілля, разом тим старатися потрапити в міліцію, в новостворену адміністрацію на місцях, в господарські струтури, шкільництво і т. ін.

Кремлівське керівництво непокоїло радикально налаштоване націоналістичне підпілля. Воно, через свою довоєнну агентуру, конфісковані архівні дані польських репресивних органів, було досить добре поінформоване про чисельність, впливи, авторитет оунівців серед західноукраїнського громадянства, особливо молоді та в середовищі емігрантських кіл. Унаслідок декількох чекістсько-військових операцій, спрямованих на знищення оунівського підпілля, від жовтня 1939 р. до грудня 1940 р. у західних областях України було викрито 96 великих та 256 дрібних українських підпільних формувань. У 1939 р. заарештовано 734 учасники націоналістичних організацій, в 1940 р. – 4,6 тис., у січні – березні 1941 р. – 2,3 тис. Окрім того, проведено масові арешти серед місцевого населення, звинуваченого у пособництві "буржуазним націоналістам".

Сім'ї арештованих підпільників, або запідозрюваних у кантактах з ними вивозилися в Сибір, Казахстан, Далекий Схід. Такі "зачистки" мали залякати людей, підірвати соціальну опору націоналістичного підпілля в регіоні. Постійно та наполегливо вербувалися НКВД т. зв. "сексоти", які засилалися у націоналістичне середовище для його нейтралізації, також було проведено низку судових процесів, на яких оунівців засуджували до смертної кари, або тривалих термінів ув'язнення.

У цих умовах масових репресій та чисельних арештів оунівське підпілля зазнало зміни керівництва. Актив ОУН, який перебував на території Генерального Губернаторства, постійно знаходив можливість координувати дії націоналістів у краю через нелегально засланих через кордон бойовиків. Навесні-влітку 1940 р. був готовий "Мобілізаційний план" підготовки повстання та доведений до всіх обласних, окружних та районних осередків ОУН. Розвідка Організації збирала відомості про розташування військових, державних і господарських об'єктів. На периферії, в лісах був організований військовий вишкіл, складувалася зброя; наводилися контакти з українськими діячами і складалися списки большевицьких функціонерів, командирів РККА, працівників НКВД та інших осіб, що прибули зі сходу. План збройного повстання передбачав виступ на вересень 1940 р., згодом – на травень 1941 р. Совєтські репресивні органи пильно стежили за діяльністю Краківського центру ОУН, через своїх закордонних агентів були детально поінформовані про плани та дії оунівців, мали списки керівного складу Організації, володіли інформацією про їхній побут, взаємини, зв'язки з іншими країнами тощо. Але так і не зуміли нейтралізувати та повністю паралізувати діяльність українських націоналістів, як в краю так і за кордоном.

Натомість під німецькою окупацією в ГГ українцям вдалося налагодити організоване національне життя. Перехопивши ініціативу від поляків, які довго не могли оговтатися від втрати державності, на крайньозахідних українських землях, вперше за кілька століть, почали функціонувати культурно-освітні заклади, школи, кооперативи, громадські та професійні товариства, виходило декілька часописів, працювали друкарні, відроджувалася церква тощо. Активними на всіх ділянках організованого національного життя в ГГ були оунівці. Враховуючи непевне становище під німецькою займанщиною, користуючись нагодою увійти до відповідних німецьких допомогових структур, вони вступають на службу до охоронних загонів військових об'єктів – т.зв. "Веркшутцу" і воєнізованих загонів служби праці - "Арбайтдінсту". Це дало змогу багатьом членам ОУН перейти досить ґрунтовний вишкіл із зброєю. Дехто проходив військове навчання у відділах поліції. Також за півтора року вдалося усе членство Організації провести через відповідні старшинські та підстаршинські курси. Ті, хто показав найкращі знання, стали інструкторами вишколу штабних старшин.

Підрозділ 5.2 "*Розкол ОУН: причини та наслідки*" присвячений внутрішньо-організаційному конфлікту, який спричинив утворення ОУН(Б) та ОУН(М).

Від початків існування УВО, її ряди були інфіковані ворожою агентурою. Із створенням ОУН ворожі спецслужби продовжують вести підривну роботу, постійно засилаючи у ПУН своїх агентів. Внутрішні суперечності членства ОУН

уміло використовували агенти іноземних розвідок, насамперед большевицька. Їх керівництво вбачало в діяльності українських націоналістів реальну загрозу зриву своїх експансіоністських планів щодо поширення комуністичних ідей та завоювання европейських країн. Тому через своїх агентів уміло впливала на очільників ПУН, поширюючи дезінформацію. Сам Голова ОУН усвідомлював проблему розбіжностей в Організації, намагаючись примирити еміграційно-політичну та крайово-бойову течії, які сповідували різну тактику ведення боротьби. Також не сприяли національному єднанню протиріччя між українськими політичними силами на західноукраїнських землях і в еміграційному середовищі.

На той час в ПУН не існувало служби безпеки, вона було створена у вигляді референтури КЕ ОУН на ЗУЗ щойно у лютому 1939 р. Керівництво ОУН усвідомлювало небезпеку ворожої агентури, але не зуміло протистояти супротивнику. Після убивства в 1933 р. оунівцем М. Лемиком представника совєтських спецслужб О. Майлова, голова ОГПУ В. Мєнжинскій наказав розробити план дій щодо нейтралізації ОУН. У результаті в довіру до керівництва ОУН, із середини 1930-х рр., ввійшли большевицькі агенти: В. Хом'як, П. Судоплатов, К. Полуведько, які успішно здійснювали свою підривну роботу.

Після загибелі Провідника ОУН Є. Коновальця, ПУН очолив т. зв. "тріумвірат" – О. Сеник (якого звинувачувано у справі захоплення Архіву ОУН в 1934 р.); М. Сціборський (запідозрений у зв'язках з большевиками); Я. Барановський (брат якого Роман був у зв'язках з поляками, а йому самому інкриміновано зрив поставок зброї та боєприпасів на Закарпаття у 1939 р.). Саме вони, вигадавши усний заповіт Є. Коновальця, запросили на Голову ОУН А. Мельника, який відбувши ув'язнення, як очільник КК УВО, відійшов від активної політичної діяльності працюючи до вересня 1938 р. адміністратором лісових угідь митрополита А. Шептицького.

На початку Другої світової війни з польських тюрем звільнилися кілька тисяч оунівців, серед них і визнаний лідер С. Бандера. Майже всі вони перебралися в німецьку зону окупації. На початку 1940 р. на зв'язок з Головою ОУН виходили чільні діячі активу Організації: С. Бандера, В. Тимчій, Р. Шухевич, С. Ленкавський, Я. Стецько, Б. Кравців, М. Климишин. Вони одностайно виклали Провіднику бачення стану справ в ОУН та концепцію подальшого розгортання визвольного руху, яка зводилася до такого: а) провести конкретні кадрові зміни в ПУН, усунувши тих людей, які були запідозрені у зв'язках з ворожими агентурами; б) зберегти нейтральність у війні між Німеччиною та західними державами; в) пристосувати подальшу діяльність Організації до внутрішньої ситуації в Україні і не пов'язувати її з будь-якою стороною. Натомість А. Мельник відмовився усунути з ПУН Я.Барановського, О. Сеника, М. Сціборського, С. Чучмана, ствердивши, що сподівається на допомогу Німеччини звільнити Україну від большевиків. Тому вже в лютому 1940 р. був створений Революційний Провід: С. Бандера, М. Лебедь, С. Ленкавський, В. Кук, О. Гасин, М. Климишин та ін. У листуванні С. Бандери з А. Мельником, яке продовжувалося до серпня 1940 р., лідер крайовиків намагався переконати

Провідника прийняти зважене та правильне рішення Не допомогла полагодити конфлікт створена Комісія у складі авторитетних оунівців: Р. Ярого, І. Габрусевича, С. Ленкавського, Р. Шухевича. Голова ОУН спочатку негативно поставився до рішення членів Комісії виключити з ПУН Барановського, Сеника і Чучмана та увести в Провід крайовий актив. Але згодом погодився підписати акт примирення на запропонованих умовах. У той саме час Я. Барановський влаштовує зустріч А. Мельника із З. Книшем, колишнім бойовиком УВО, який з 1928 р. співпрацював з большевиками. Згодом член ОУН(М) Я. Гайвас зазначить, що головним архітектором і співтворцем розколу в ОУН був власне З. Книш. Восени 1940 р. деякі німецькі військові кола, зокрема шеф Абверу В. Канаріс, робили спроби повернути єдність ОУН, але перемовини С. Бандери та А. Мельника в листопаді 1940 р. у Берліні були безрезультатними. Натомість совєтські спецслужби старалися усіма можливими заходами поглибити розбіжності в ОУН з метою нейтралізації її діяльності, до повної ліквідації.

Подальші події засвідчили, що ОУН(Б) реалістичніше спрогнозувала перебіг подій, її підтримала більшість членства, що викликало ненависть та злобу в опонентів. Інспіроване та здійснене большевиками убивство в серпні 1941 р. у Житомирі О.Сеника та М. Сціборського назавжди розвело колишніх побратимів. З ініціативи ОУН(Б) у червні 1941 р. створюється Український Національний Комітет, який об’єднав усі українські політичні середовища (з них уенерівців та гетьманців), але не підтриманий групою ОУН(М).

Отже розкол в ОУН був ініційований большевицькою агентурою, яка проникла у середовище ПУН, а наступник Є. Коновальця виявився недалекоглядним політиком з вождівськими амбіціями. Це мало негативні наслідки для українського визвольного руху, як в роки війни так і повоєнний час.

Підрозділ 5.3 “*Акт 30 червня 1941 р. та його значення для національного державотворення*” акцентує увагу на перебігу подій та змісті нормативної бази щодо відновлення української державності.

Напередодні нападу ІІІ Райху на СССР в обидвох ОУН були створені Комісії, які опрацьовували плани відновлення національної державності. Оунівці реально покладали надію у боротьбі за відновлення державності на допомогу Німеччини. Мельниківці планували використати українську військові еміграцію, як кадри майбутніх національних збройних сил. Вони посилали своїх членів на службу до німецької армії, як перекладачів та різноманітних функціонерів військової адміністрації. ОУН(Б) у квітні 1941 р. провела Другий (Краківський) Великий Збір, де були затверджені відповідні військово-політичні постанови. Вони домоглися дозволу на формування у складі Вермахту двох батальйонів “Нахтігаль” та “Роланд” (700 бойовиків, яких називали Дружини Українських Націоналістів). Перед початком воєнних дій обидві Організації підготували похідні групи, які мали завдання в авангарді німецьких військ увійти на українські землі, очолити повстанські акції проти окупаційної совєтської влади, створити національну цивільну адміністрацію на місцях і в такий спосіб сприяти відновленню державності. Також з обох ОУН були надіслані відповідні Меморандуми до вищого німецького керівництва, в яких висловлена мета

українського націоналістичного руху та рокрито бачення значення України як суверенної держави для нового порядку в Европі.

Каталізатором національно-державницького відродження став спеціальний загін ОУН(Б) у складі: Я. Стецька, Я.Старуха, І. Равлика, В. Кука, Л. Ребета, Д. Яціва, І. Вітошинського та ін., який прибув до Львова в ніч на 30 червня 1941 р., та ініціював зібрання Національних Зборів, на які прибуло близько 100 авторитетних осіб, що одностайно прийняли Акт відновлення Української Держави, підтриманий ієрархами українських церков (УГКЦ – А. Шептицьким, Й. Сліпим, Г. Хомишином, УАПЦ – Полікарпом). Його текст було передано декілька разів по Львівській радіостанції, також надруковано у місцевій пресі. Відразу ж було створено національний уряд – Українське Державне Правління, який очолив Я. Стецько. Склад УДП був коаліційний: 9 членів ОУН, 2 – УНДО, 1 – ФНЄ, 2 – соціал-радикали, 1 – соціал-революціонер. 6 липня 1941 р. у Львівській опері відбулися збори близько 1000 осіб, представників регіональних осередків самоврядування. У доповіді Голови УДП Я. Стецька присутніх було ознайомлено з актуальними справами державного будівництва. Тут було вирішено створити передпарламент – Раду Сеньйорів, на чолі зі старійшиною галицького політикуму К. Левицьким. Вважалося, що УДП – це тимчасовий уряд Української Держави, який мав діяти до скликання у Києві Всенародних Зборів міст і сіл України. Також планувалося, що місцеві Управління і громадські установи будуть творитися не з почину УДП, а “методом з низу”, тобто з ініціативи мешканців окремих регіонів.

З перших днів свого існування УДП налагоджувало суспільно-громадське та культурно-освітнє життя українців. В населених пунктах Західної України пройшли плебісцитні акції, які свідчили про схвалення Акту відновлення державності України. Нерідко населення сіл та містечок слали вітальні телеграми С. Бандері та УДП з нагоди проголошення незалежності УД. Провівши облік членства ОУН (20 тис. оунівців, разом із симпатиками – 44 тис.) українські націоналісти почали створювати загони Української Народної Міліції (очолив І. Равлик) – “для забезпечення громадського порядку та збереження дисципліни на місцях”. Організовано проведення військового вишкілу молоді. Декілька Відозв “Начального Командира Української Національної Революційної Армії Лейтенанта Легенди” (І. Климів) закликали до формування національних збройних сил. УДП прийняло рішення про призначення послів в окремі держави (Німеччину, Румунію, Хорватію, Словаччину, Японію), при тому Я. Стецько надіслав відповідні листи очільникам Німеччини, Хорватії, Італії, Іспанії. Також звернувся до емігрантських лідерів А. Лівицького та П. Скоропадського з пропозицією підтримки та співпраці, що було позитивно сприйнято ними. Український уряд, враховуючи гостроту земельного питання в Україні, підготовив “Проєкт земельного устрою УДП”, в якому планувалося землю надати українському селянинові.

Дізнавшись про активні державотворчі заходи на окупованих німцями землях з Берліна надійшов наказ нейтралізувати самостійницькі прагнення українців. Тому були допитані у Кракові представниками німецьких спецслужб Голова ОУН

С. Бандера, члени Президії УНК: В. Горбовий, Д. Андрієвський, В. Мудрий, С. Шухевич. Згодом були затримані Я. Стецько та інші очільники УДП та ОУН. Вони були вивезені до Берліна, взяті під варту, пізніше з тюрми переведені до концтабору. До осені 1941 р. було заарештовано 1500 оунівців, інші перейшли у глибоке підпілля, готуючись до збройного повстання проти німецької окупаційної влади.

Відповідно ОУН(М) організувала декілька сотень людей в похідні групи, які восени 1941 р. досягли Києва. Їхніми заходами у жовтні був створений репрезентативний орган – Українська Національна Рада на чолі з професором М. Величківським, до складу якої увійшло близько 130 осіб. З подачі большевицьких провокаторів, наказом від 27 листопада 1941 р., німці припинили діяльність УНРади.

Втім ОУН, провівши величезну роботу зуміла сконсолідувати національні сили і проголосити Акт відновлення Української Держави. Українські націоналісти виконали свої програмні цілі, щодо відродження української державності та поширення її дії на усі етнічно-історичні землі, що здійснили оунівські похідні групи пронісши ідею національного відродження від Надсяння до Криму та Кубані. Ігнорація німцями існування проголошеної УД поставила III Райх перед загрозою поразки у світовій війні, бо серед німецького керівництва перемогла концепція великодержавності спрямована на колонізацію українських земель та упокорення місцевого населення. Державотворчі заходи українців негативно сприйняли не лише нацисти, але й поляки, румуни, мадяри та большевики. В умовах розгортання бойових дій на території України, ОУН залишилася єдиним репрезентантом українства, а важливим чинником подальшої діяльності був Акт 30 червня 1941 р.

У висновках підсумовано та узагальнено результати проведеного дослідження:

1. Проаналізовано наявну історіографію та використані джерельні матеріали, які у поєднанні з застосуванням певних методологічних засад та відповідних методів дослідження дають змогу висвітлити цю наукову тему та розв’язати конкретну дослідницьку проблему.

2. Встановлено, що досвід Української революції 1917-1921 рр. підсилював прагнення українців до політичної самостійності; радикально налаштовані військовики проаналізувавши причини поразки національно-визвольних змагань розробили тактику і стратегію подальшої боротьби на засадах чинного українського націоналізму; його ідеологами стали наддніпрянці: М. Міхновський, Д. Донцов, Ю. Липа, М. Сціборський, Д. Андрієвський, Д. Демчук, Є. Онацький, Р. Бжеський; наддністрянці: В. Старосольський,С. Рудницький, В. Целевич, Ю. Вассиян, С. Ленкавський, Я. Стецько, Д. Ткачук.

3. Доведено, що УВО спочатку виконувала роль підпільної збройної формації екзильних урядів та наявних політичних сил, а ОУН, очоливши національно-визвольний рух, пропагувала та організувала серед широкого українського загалу як на етнічних землях, так і серед емігрантських кіл готовність загальнонаціонального повстання проти окупаційних режимів.

4. З'ясовано, що УВО-ОУН поєднувала у своїй діяльності різноманітні форми боротьби: бойкот та страйк, масові акти громадянської непокори, національні мілітарні традиції та велич чину героїв; пропаганду і агітацію ідеології чинного націоналізму та експропріаційні акти; індивідуальний терор і вишкільно-розвідувальну діяльність. Українські націоналісти зуміли залучити до праці молодь, яка почала здійснювати революційно-військовим шляхом відновлення Української Самостійної Соборної Держави.

5. Діяльність УВО-ОУН сприяла: а) збереженню державницьких традицій українського визвольного руху; б) підвищенню національної свідомості не лише західноукраїнського населення, але й усього українства; в) розбудові національних економічно-господарських, культурно-освітніх та спортивно-патріотичних закладів і установ, що дало змогу зберегти українські традиції; морально-духовному утвердженню українців як цивілізованої нації. Налагодження зв'язків із військово-політичними колами багатьох держав Европи, США, Канади, Японії створювали перспективи, що в разі нових світових катаклізмів українське питання не буде проігнороване й український народ посяде належне йому місце серед провідних країн світу.

6. На початку Другої світової війни саме українські націоналісти зуміли проголосити Акт відновлення Української Держави, який став каталізатором усіх державотворчих змагань українців.

7. Акт 30 червня 1941 р. став початком нової епохи в історії України; вироблена діячами УВО-ОУН націоналістична доктрина сприяла відродженнюУкраїни.

8. В сучасних умовах націоналістична доктрина могла б прискорити державотворчі процеси, побороти прояви тотальної кризи, які охопили усі сфери життєдіяльності сучасної України.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія:

Гаврилів І. Західна Україна у 1921-1941 роках: нарис історії боротьби за державність: монографія / І. Гаврилів. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2012. – 472 с.

Рецензії: Іван Патер. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 22: Українська Повстанська Армія в контексті національно-визвольної боротьби народів Центрально-Східної Європи / [гол. редколегії Микола Литвин, упоряд. і наук. ред. Михайло Романюк, Олександра Стасюк]. НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2012 – С. 577–579.

Василь Футала. Український визвольний рух / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Центр досліджень визвольного руху. – Львів, 2013. – Збірник 18. – С. 252–257.

Брошура:

Гаврилів І. Українці – поляки: історія конфліктів та порозумінь. / Ігор Гаврилів. – Львів : Добрий друк, 2015. – 72 с.

Статті у фахових і наукометричних виданнях:

1. Гаврилів І. Військове питання в діяльності УВО-ОУН у міжвоєнний період. / Ігор Гаврилів // Вісник Державного університету „Львівська політехніка”. Держава та армія. – № 344. – Львів : В-во ДУ”ЛП”, 1998. – С. 32–40.

2. Гаврилів І. До історії створення ОУН. / Ігор Гаврилів // Вісник Державного університету „Львівська політехніка”. Держава та армія. – № 377. – Львів : В-во ДУ”ЛП”, 1999. – С. 137–144.

3. Гаврилів І. Діяльність Української військової організації у боротьбі за Галицьку республіку (1920-1923 рр.) / Ігор Гаврилів // Збірка науково-методичних праць. Вип. V. – Львів : Військовий інститут, 1999. – С. 23–31.

4. Гаврилів І. До питання єдності українських політичних сил на початку Другої світової війни. / Ігор Гаврилів // Військово-науковий вісник. Вип. 1. – Львів : Військовий ін-т, 2000. – С. 9–12.

5. Гаврилів І. Галичина і галичани в національно-визвольній боротьбі за Українську державу. / Ігор Гаврилів // Військово-науковий вісник. Вип. 2. – Львів : Військовий ін-т, 2000. – С. 13–19.

6. Гаврилів І. Розкол в ОУН та його наслідки. / Ігор Гаврилів // Вісник Національного університету „Львівська політехніка”. Держава та армія. – № 408. – Львів : В-во НУ”ЛП”, 2000. – С. 84–93.

7. Гаврилів І. Акт 30 червня 1941 року – історичний етап відновлення української державності. / Ігор Гаврилів // Вісник Національного університету „Львівська політехніка”. Держава та армія. – № 431. – Львів : В-во НУ”ЛП”, 2001. – С. 76–83.

8. Гаврилів І. Військові формування ОУН у 1939-1941 роках. / Ігор Гаврилів // Військово-науковий вісник. – Вип. 3. – Львів : ЛВІ, 2001. – С. 31–39.

9. Гаврилів І. Питання відновлення державності України в діяльності західноукраїнських політичних сил у 1921–1941 рр. / Ігор Гаврилів // Вісник Національного університету „Львівська політехніка”. Держава та армія. – № 451. – Львів : В-во НУ”ЛП”, 2002. – С. 35–42.

10. Гаврилів І. Проблема національних збройних формувань у діяльності політичних сил Західної України напередодні Другої світової війни. / Ігор Гаврилів // Військово-науковий вісник. – Вип. 4. – Львів : ЛВІ, 2002. – С. 41–48.

11. Гаврилів І. Розкол в ОУН і Акт 30 червня 1941 р: уроки історії. / Ігор Гаврилів // Народознавчі Зошити. Двомісячник Інституту народознавства Національної Академії Наук України. – Львів, 2002. – Ч. 5–6. – С. 478–482.

12. Гаврилів І. Степан Бандера на чолі Крайової екзекутиви ОУН. / Ігор Гаврилів // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Спецвипуск до 60-річчя УПА. – Дрогобич : НВЦ „Каменяр”, 2002. – С. 232–241.

13. Гаврилів І. Воєнно-політична доктрина ОУН та її реалізація на початку Другої світової війни. / Ігор Гаврилів // Військово-науковий вісник. – Вип. 5. – Львів : ЛВІ, 2003. – С. 43–55.

14. Гаврилів І. Проблема державотворення в програмних документах ОУН та засоби її втілення. / Ігор Гаврилів // Вісник Національного університету „Львівська політехніка”. Держава та армія. – № 474. – Львів : В-во НУ”ЛП”, 2003. – С. 56–60.

15. Гаврилів І. Відгуки про голодомор в Західній Україні у контексті протистояння націоналізму й радянофільства. / Ігор Гаврилів // Вісник Національного університету „Львівська політехніка”. Держава та армія. – № 493. – Львів : В-во НУ”ЛП”, 2003. – С. 200–207.

16. Гаврилів І. Євген Коновалець на чолі УВО-ОУН. / Ігор Гаврилів // Вісник Національного університету „Львівська політехніка”. Держава та армія. – №502. – Львів : В-во НУ”ЛП”, 2004. – С. 71–79.

17. Гаврилів І. Роман Шухевич – бойовик УВО-ОУН. Ігор Гаврилів// Військово-науковий вісник. Вип. 6. – Львів : ЛВІ, 2004. – С. 61–73.

18. Гаврилів І. Консолідація українських сил у боротьбі за суверенітет Галицької республіки. / Ігор Гаврилів // Військово-науковий вісник. Вип. 7. – Львів : ЛВІ, 2005. – С. 3–16.

19. Гаврилів І. Національні політичні сили Західної України та їх опір терору більшовицького режиму на українських землях. / Ігор Гаврилів // Вісник Національного університету „Львівська політехніка”. Держава та армія. – № 528. – Львів : В-во НУ”ЛП”, 2005. – С. 87–94.

20. Гаврилів І. Проблема української державності на тлі геополітичних змін у Європі напередодні та на початку Другої світової війни. / Ігор Гаврилів // Вісник Національного університету „Львівська політехніка”. Держава та армія. – № 541. – Львів : В-во НУ”ЛП”, 2005. – С. 137–143.

21. Гаврилів І. УВО – підпільна армія у боротьбі за державність. / ІгорГаврилів // Вісник Національного університету „Львівська політехніка”. Держава та армія. – № 572. – Львів : В-во НУ”ЛП”, 2006. – С. 11–17.

22. Гаврилів І. До питання початку Другої світової війни: правда і домисли. / Ігор Гаврилів // Вісник Національного університету „Львівська політехніка”. Держава та армія. – № 584. – Львів : В-во НУ”ЛП”, 2007. – С. 146–150.

23. Гаврилів І. Більшовицький терор на західноукраїнських землях у 1939-1941 рр. / Ігор Гаврилів // Вісник Національного університету „Львівська політехніка”. Держава та армія. – №612. – Львів : В-во НУ”ЛП”, 2008. – С.141–148.

24. Гаврилів І. Український націоналіст: бойовий шлях Романа Шухевича. / Ігор Гаврилів // Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. 100 років від дня народження Романа Шухевича. – Івано-Франківськ, 2008. – Ч. 14. – С. 181–189.

25. Гаврилів І. Українсько-польське протистояння у міжвоєнний період: форми і методи боротьби західноукраїнських політичних сил за відновлення державності України. / Ігор Гаврилів // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 17: Українсько-польсько-білоруське сусідство: ХХ століття. / НАН України, Інститут українознавства ім. І.Крип’якевича. – Львів, 2008. – С. 151–165.

26. Марискевич Т., Гаврилів І. Галичина в роки Другої світової війни: порівняльний аналіз окупаційних режимів. / Тарас Марискевич, Ігор Гаврилів // Мандрівець. Всеукраїнський науковий журнал. – Тернопіль, 2009. – Ч. 3. – С. 47–53 (0,25 др. арк..), особистий внесок здобувача: розкрито суть нацистського окупаційного режиму, 0,2 др. арк.).

27. Гаврилів І., Стефанів В. Українська греко-католицька церква й Організація українських націоналістів: проблема взаємин (на прикладі життєвого шляху Степана Бандери). / Ігор Гаврилів, Василь Стефанів // Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. До 100-річчя від дня народження Степана Бандери. – Івано-Франківськ, 2009. – Ч. 15–16. – С. 235–240. (0.25 др. арк.),особистий внесок здобувача: показаний лідер КЕ ОУН на ЗУЗ, 0,2 др. арк.).

28. Гаврилів І. УНР і ЗУНР: проблема взаємин на тлі соборності України. / Ігор Гаврилів // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 18: Західно-Українська Народна Республіка: до 90-річчя утворення. / НАН України, Інститут українознавства ім. І.Крип’якевича; [голова редколегії Ярослав Ісаєвич, упорядники Микола Литвин, Іван Патер, Ігор Соляр]. – Львів, 2009. – С. 275–283;

29. Гаврилів І. До питання теорії та практики державотворення ОУН: візії сучасних наукових досліджень. / Ігор Гаврилів // Наукові записки Національного університету „Острозька академія”: Історичні науки. – Острог : Національний університет „Острозька академія”, 2010. – Вип. 16. – С. 263–276.

30. Гаврилів І., Мина Ж. До питання причин та початку Другої світової війни. / Ігор Гаврилів, Жанна Мина // Вісник Національного університету “Львівська політехніка” № 693. Держава та армія. – Львів : В-во НУ ”ЛП”, 2011.– С. 201–206 (0,25 др. арк.)особистий внесок здобувача: розкрито діяльність ОУН на початку ІІ світової війни, 0,2 др. арк.).

31. Гаврилів І. , Марискевич Т. ОУН і Німеччина: від співпраці до конфронтації. / Ігор Гаврилів, Тарас Марискевич // Мандрівець. Всеукраїнський науковий журнал. – Тернопіль, 2012. – № 3. – С. 43–48 (0,3 др. арк.), особистий внесок здобувача: проаналізовано результати німецько-української співпраці, 0,25 др. арк.).

32. Гаврилів І. Воєнна доктрина ОУН напередодні та на початку Другої світової війни. / Ігор Гаврилів // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 22: Українська повстанська армія в контексті національно-визвольної боротьби народів Центрально-Східної Європи / [гол. редколегії Микола Литвин, упоряд. і наук. ред. Михайло Романюк, Олександра Стасюк] ; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича. – Львів, 2012. – С. 80–96.

33. Гаврилів І. До питання утворення Української Повстанської Армії. / Ігор Гаврилів // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 24: Український визвольний рух середини ХХ століття в контексті суспільно-політичних ідей, подій та обставин / [гол. редкол. Микола Литвин,

упоряд. і наук. ред. Михайло Романюк, Олександра Стасюк] ; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2014. – С. 167-180.

34. Гаврилів І. Український мілітаризм: історія становлення напередодні та у роки І світової війни. / Ігор Гаврилів // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність ; [гол. ред. кол. Микола Литвин, упоряд. і наук. ред. Ігор Соляр, відп. секретар Марина Чебан] ; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2015. – Вип. 26. – С. 156–167.

Статті у наукових збірниках і матеріалах конференцій:

1. Гаврилів І.О., Пилипів І.Б. Спроби „нормалізації" українсько-польських відносин у 30-х роках / І.О. Гаврилів, І.Б Пилипів // Українсько-польські відносини в Галичині у XX ст. : матеріали між нар. наук.-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 21–22 листоп., 1996 р.). – Івано-Франківськ : Вид-во „Плай", 1997. – С. 217–220 (особистий внесок здобувача: розкрито співпрацю УНДО, 0, 4 д. арк.).

2. Гаврилів І. О. С.Бандера – один з когорти героїв. / Ігор Гаврилів // Гуманістичний Вісник. – Львів, 1999. – С. 10–16.

3. Гаврилів І. Специфіка викладання військової історії України міжвоєнного періоду для курсантів Військового Інституту. / Ігор Гаврилів // Гуманітарна освіта у вищих військових навчальних закладах України. – Львів : В-во ВІ ДУ „Львівська політехніка", 1999. – С. 62–68.

4. Гаврилів І. Військова та політична діяльність ОУН напередодні Другої світової війни. / Ігор Гаврилів // 1939 рік в історичній долі України і українців. – Матеріали міжнародної наукової конференції. (м. Львів, 23-24 вересня 1999 р.). – Львів : ЛНУ ім.Івана Франка, 2001. – С. 72–81.

5. Гаврилів І. ОУН і Друга світова війна: плани, перспективи, історичні реалії. / Ігор Гаврилів // 60-річчя визволення України від фашистських загарбників: внесок українського народу в перемогу над фашизмом у роки Другої світової війни. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 27 жовтня 2004 р.). – К. : НПУ імені М.П.Драгоманова, 2004. – С. 26–33.

6. Гаврилів І. Західноукраїнський національно-визвольний рух і його реакція на репресії та голодомор в УСРР. Ігор Гаврилів // Голодомор 1932-1933 років: основні дійові особи і механізми здійснення. Матер. Другої Міжнар. наук. конф. Київ, 28 листоп. 2003 р. – К.: МАУП, 2004. – С.283-290.

7. Гаврилів І. Бойова діяльність УВО-ОУН на тлі західноукраїнського національно-визвольного руху. / Ігор Гаврилів // Поляки, українці, білоруси, литовці у міжвоєнній Польщі (1921–1939). Матеріали міжнар. наук. конф. (м. Дрогобич, 8-9 жовтня 2004 р.) ; упорядн. Василь Футала. – Дрогобич, 2005. – С. 97–110.

8. Гаврилів І. Західна Україна як плацдарм поширення більшовизму в Європу у міжвоєнний період. / Ігор Гаврилів / Єврейсько-більшовицький переворот 1917 року як передумова червоного терору та українських голодоморів. Матеріали ІУ Міжнар. наук. конф.(Київ, 25 листоп. 2005 р.). – К. : МАУП, 2006. – С. 95–102.

9. Гаврилів І. Євген Коновалець і розкол в ОУН. / Ігор Гаврилів //Український визвольний рух. / Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України. – Львів, 2006. – Зб. 8. – С. 118–129.

10. Гаврилів І. Український націоналізм: теорія і практика державотворення. Ігор Гаврилів // III Міжнародний науковий конгрес українських істориків „Українська історична наука на шляху творчого поступу" (Луцьк, 17-19 травня 2006 р.) : Доповіді та повідомлення : в 3-х т. / Укр. істор. т-во, Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк : РВВ „Вежа" Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – Т. 2. – С. 274–283.

11. Гаврилів І. ЗУНР: стратегія і тактика боротьби за українську державність. / Ігор Гаврилів // „Нове державницьке воскресіння України до 90-річчя проголошення УНР". – К. : КиМУ, 2008. – С. 334–347.

12. Гаврилів І. Питання української державності на початку Другої світової війни. / Ігор Гаврилів // „Друга світова війна: крізь призму подолання стереотипів" (матеріали науково-практичної конференції, 7 травня 2009 року). – Львів, 2009. – С. 7–21.

13. Гаврилів І. Військові приготування ОУН напередодні Другої світової війни. / Ігор Гаврилів// Воєнна історія Галичини та Закарпаття. Науковий збірник. Матеріали Всеукраїнської наукової військово-історичної конференції (Львів, 15 квітня 2010 р.). – С. 368–372.

14. Гаврилів І. Діяльність ворожих агентур супроти ОУН напередодні Другої світової війни. / Ігор Гаврилів // Український визвольний рух. – Львів : Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, Центр досліджень визвольного руху, 2011. – Зб. 16: До 120-ліття з дня народження Євгена Коновальця. – С. 240-252.

15. Гаврилів І. Питання української державності на тлі совєтсько-німецьких відносин напередодні та на початку Другої світової війни. Ігор Гаврилів // Співпраця СРСР і Німеччини у міжвоєнний період та під час Другої світової війни: причини і наслідки: матеріали Міжнарод. наук. конф. (м. Київ, 5-6 листопада 2011 р.) / упоряд. редколегії. – К. : НаУКМА; Аграр Медіа Груп, 2012. – С. 139–156.

16. Гаврилів І. Друга світова війна в історичній пам'яті галичан. Ігор Гаврилів // Матеріали Другої Всеукраїнської наукової конференції „Війна в історичній та індивідуальній пам'яті" (присвячена 68-річниці визволення України від гітлерівських загарбників). (Кривий Ріг, 28 жовтня, 2012 р.) / Відп. ред.: д.і.н., професор В.О.Шайкан ; відп. секр.: к.і.н., доцент Г.П. Поліщук. / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Криворізький педагогічний інститут ДВНЗ „Криворізький національний університет". – Кривий Ріг : В-во „Діоніс" (ФО – ІІ Чернявський Д.О.), 2012. – С. 178–181.

17. Гаврилів І. Геноцид українців: слабкість нації чи сила ворогів? / Ігор Гаврилів // Матеріали третьої Міжнародної науково-практичної конференції „Геноцид України у XX столітті. Україна під окупаційними режимами: історичні реалії та постколоніальний синдром" (Львів, 4-5 квітня 2014 р.). – Львів : Добрий друк, 2015. – С. 13–24.

18. Гаврилів І. Питання державності України у візіях ОУН наприкінці Другої світової війни. / Ігор Гаврилів // Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри: зб. наук. праць У Міжнар. наук. конф. (Одеса, 24-25 квіт. 2015 р. / відп. ред. М. І. Михайлуца. – Одеса : ОНУ, 2015. – С. 58–63.

19. Гаврилів І. Український визвольний рух в роки Другої світової війни: проблема історичних парадигм та методологічних підходів у сучасній історіографії. / Ігор Гаврилів // Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції: „Травень 1945 року у науковому дискурсі, національній свідомості та історичній пам'яті" (Київ, 29 квітня 2015 р.). – С. 176–181.

20. Гаврилів І. Ставлення ОУН до інонаціональних груп в Україні. / Ігор Гаврилів // Матеріали ІУ Всеукраїнської наукової конференції «Проблеми дослідження Українського визвольного руху ХХ століття (до 75-річчя Поліської Січі та 95-річчя Другого Зимового походу)» / за заг. ред. проф. Г. М. Стародубець. – Житомир : «Полісся», 2016. – С. 51–55.

Праці у зарубіжних виданнях:

1. Гаврилів І. Західноукраїнський національно-визвольний рух і його реакція на репресії та голодомор в УРСР. / Ігор Гаврилів // Пам'яті невинних жертв. Матеріали Міжнародної наукової конференції істориків „Голодомор в Україні в 1932-1933 роках" (Будапешт, грудень 2003 р.) – Будапешт : Державне самоврядування українців Угорщини, 2007. – С. 143–152.

2. Гаврилів І. Українсько-польські стосунки напередодні Другої світової війни. / Ігор Гаврилів // Od Zborowa do NATO (1649-2009). Studia z dziejow stosunkow polsko-ukrainskich od XYII do XXI wieku. Monografia naukowa. – Wydawnictwo Adam Marszalek. – Torun, 2009. – S. 463–469.

Анотація

Гаврилів І. О. Військово-політична діяльність УВО-ОУН в боротьбі за Українську Державу (1920-1941 рр.). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01. – Історія України. – Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2017.

Здійснено комплексне дослідження військово-політичної діяльності УВО-ОУН впродовж 1920-1941 рр. Аргументовано, що в нових політичних реаліях існування УСРР та Польщі сформувався український праворадикальний рух. Досліджено, що внаслідок поширення ідеології чинного українського націоналізму та військово-політичної діяльності УВО-ОУН, українство зуміло провести відповідну підготовку та здійснити дії силового характеру для захисту українського населення у прогнозованих викликах напередодні та в час розгортання Другої світової війни. Простежено, що завдяки сконсолідованим діям українські націоналісти зуміли проголосити 30 червня 1941 р. Акт відновлення Української Держави, який став історичним етапом національного державотворення, формував у свідомості українців переконання про реальну змогу осягнути державність шляхом збройного та ідеологічно-пропагандистського чину нації.

Діяльність УВО-ОУН стала однією із ланок боротьби української суспільності до державної незалежності. Активна позиція українських націоналістів істотно вплинула на формування національної свідомості значної частини українців.

Ключові слова: Українська Держава, Українська Військова Організація (УВО), Організація Українських Націоналістів (ОУН), військово-політична діяльність, національно-визвольний рух, окупаційні режими, збройна боротьба.

Аннотация

Гаврылив И. Е. Военно-политическая деятельность УВО-ОУН в борьбе за Украинскую Державу (1920-1941 гг.). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора исторических наук по специальности 07.00.01. – История Украины. – Львовский национальный университет имени Ивана Франко. – Львов, 2017.

Осуществлено комплексное исследование военно-политической деятельности УВО-ОУН на протяжении 1920-1941 гг. Аргументировано, что в новых политических реалиях существования УССР и Польши сформировалось украинское праворадикальное движение. Исследовано, что в результате распространения идеологии основоположного украинского национализма и военно-политической деятельности УВО-ОУН, украинское движение сумело провести соответствующую подготовку и осуществить действия силового характера для защиты украинского населения в прогнозируемых вызовах накануне и во время развертывания Второй мировой войны. Прослежено, что сконсолидированные действия украинских националистов сумели провозгласить 30 июня 1941 г. Акт восстановления Украинской Державы, который стал историческим этапом национальной государственности, формировал в сознании украинцев убеждение о реальной возможности достичь государственность путем вооруженной борьбы и идеологическо-пропагандистким становлением нации.

Деятельность УВО-ОУН стала одним из звеньев борьбы украинской общественности за независимость. Активная позиция украинских националистов влияла на формирование национального сознания значительной части украинцев.

Ключевые слова: Украинская Держава, Украинская Военная Организация (УВО), Организация Украинских Националистов (ОУН), военно-политическая деятельность, национально-освободительное движение, оккупационные режимы, вооруженная борьба.

Summary

Havryliv I. O. Military and Political Activities of UVO- OUN in the Struggle for Ukrainian State (1920 – 1941). The manuscript.

The thesis for the decree o the Doctor of historic sciences, Specality 07.00.01 – History of Ukraine . Lviv Ivan Franko National University. Lviv, 2017

The work shows the position of the Ukrainian nation after the World War 1, the defeat of liberation struggle and decline of the Ukrainian state and the distribution of its land among the four neighboring states. It reveals the assimilation activities of foreigners and invaders which put Ukrainian nation to the verge of existence. This was envisaged by the radical groups of national intelligence, former military and

members of realistically minded political forces. Ukrainian patriotically oriented leaders did not surrender at the mercy of the enemy but, in the ignoring of the Ukrainian question the Entente states which were drawing up of the post-war world order, had to use all kinds of available and possible means to continue the national liberation struggle. Idiological and theoretical basis of such struggle was the current doctrine of Ukrainian nationalism developed by thinkers starting from our national Prophet Taras Shevchenko and to the most radically configurable leaders such as M.Mikhnovskyj and D. Dontsov. This doctrine could enfold the range of people with national idea - to reset age-old chains of enslavement, to revive statehood in all athnic and historical territories of Ukrainian residence. For this, people had to be prepared accordingly to active struggle for freedom, for independent life, thirst for expansion and power in their own state.

The liberation movement in Galicia and other parts of West Ukraine acquied special development , acuteness and upheaval.Galicia became a part of Zhech Pospolita II(that was the name of Poland at that time) and during interwar period Ukrainian political forces based on pre-war experience of their activity and availability of sructured national organizations (parties,churches, civic, economic, commercial,sport and patriotic institutions) carried out constant pressure at the Polish occupation regime. Ukrainian Military Organization (UVO) consisting of reformatted social and political institutions became the armed force which by constant forced methods compelled the Polish authorities to make certain compromises at the Ukrainian demands despite acute confrontation between two nations.

The attention is focused in this work on the process of uniting of all Ukrainian nationalist organizations based on UVO into united Organization of Ukrainian Nationalists (OUN). The program objectives of OUN as well as forms and methods of their implementation into life are described in our work as well. The work reveals military trainings of Ukrainian youth which were used in a number of expropriational and fighting actions, actions of civil disobedience and demonstrations which directed Ukrainians into permanent revolutionary activity.

Despite massive repressions of ocupation authorities (implementation of colonists, "pacification"actions, numerous trials with big sentences, construction of concentration camp named Bereza Kartuska and so on) all these did not lessen tension between two nations. Successful activity of UVO-OUN not only the lands of West Ukraine but also among emigration circles as well as conducting of a series of propaganda actions on the international scene showed to the world the potencial of our national liberation movement. As the result worked out by members of OUN geopolitical doctrine stipulated the place of Ukraine in terms of preparation for the predicted for the global cataclisms. The events of 1938-1939 in Carpatian Ukraine became the probation of the existing military and political situation, when Ukrainian patriots were the first to begin resistance to aggressors which started to restribute the post-war borders and it became the prelude of a new world war.

Thus, Ukrainian nationalists predicted the course of inernational events and, despite unfavorable for Ukrainians situation and splitting of their ranks by inspired enemy agents, managed to cosolidate existing national political parties and to

proclaim restoration of Ukrainian state on the 30th of June, 1941 by the "Act of Renovation of Ukrainian State" which became the milestone for further struggle for freedom and national sovereignty.Twenty years of UVO-OUN activity was able to adjust the Ukrainian populace to resist occupation and encroacment of outsiders.

Ukrainian Insurgent Army, created by Ukrainian Nationalists, showed the world aan example of heroic struggle being in the ring of enemy forces and without any allies. Later it gave encouragement for the next generations to carry the banner of liberation struggle and in 50 years, in1991, to declare the renovation of Ukrainian statehood and Ukrainians joined the world community as a full member of international relations.

Key words: Ukrainian State, UVO (the Ukrainian Military Organization), OUN (Organization of Ukrainian Nationalists), military activities, national liberation movement, the occupation regime, armed struggle.